ЎзССР Давлат китоб палатаси
5 МАР 1991

Халқ денгиздир, халқ тўлқиндир, халқ кучдир!

ХАЛҚ СЎЗИ

خلق سوزی

ҲИЖРИЙ: ҚАМАРИЙ 1411 ЙИЛ ШАЪБОН, 12-КУН • ШАМСИЙ 1369 ЙИЛ ҲУТ, 9-КУН

ЎЗБЕКИСТОН ССР ОЛИЙ КЕНГАШИНИНГ РЎЗНОМАСИ

1991 йил 1 январда таваллуд топган • 1991 йил 27 февраль, чоршанба, № 41 • НАРХИ ОБУНАЧИГА 7 ТИЙИН. СОТУВДА 10 ТИЙИН.

ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ ТЕМИР БЕЛБОҒИ

25 февраль куни Тошкентда бўлиб ўтган кенгайтирилган кенгашда Ўрта Осиё темир йўлининг ўтган беш йиллликдаги иш якунлари, кўп минг кишилик жамоанинг бозор муносабатларига ўтиш шароитида пассажирларни ва юкларни барқарор ташишни таъминлаш муаммолари муҳокама қилинди. Кенгашда Ўрта Осиё магистрали барча бўлинмаларининг вакиллари иштирок этдилар.

Темир йўл барча Ўрта Осиё республикалари ва Қозоғистон учун энг муҳим транспорт йўлидир. Ҳали Иттифоқ шартномаси имзоланмаган, хўжалик алоқалари мувофиқлаштирилмаган ҳозирги мураккаб вазиятда темир йўл мамлакат минтақалари ўртасида асосий алоқа бўғини бўлиб қолди. Иқтисодиёт бозор муносабатларига ўтказилаётган шароитда темир йўл транспортининг аҳамияти янада ошади. Мамлакат бутун халқ хўжалиги комплексининг бир маромдаги фаолияти кўп жиҳатдан темир йўл транспортининг узлуксиз ишлашига боғлиқдир. Ўрта Осиё темир йўлининг меҳнаткашлари буни яхши англайдилар. Кенгашда ҳатто Фарғона, Душанбе ва Ўш вилоятларида рўй берган воқеалар пайтидаги ғоят қийин вазиятларда ҳам темирйўлчилар ўз вазифаларини аниқ бажарганликларини кўрсатувчи мисоллар келтирилди.

Ўтган беш йиллик Ўрта Осиё темир йўли тарихига унинг барча бўлинмалари хўжалик ҳисобига ва ўзини ўзи маблағ билан таъминлашга ўтиш даври бўлиб кирди. Кўп минг кишилик байналмилал жамоа асосан барча кўрсаткичлар бўйича ўсишга эришди. Шу вақт мобайнида салкам икки юз километрли янги йўл қурилди, йўл участкалари фаол электрлаштирилди, 880 километр алоқа кабель линиялари ётқизилди.

Ижтимоий соҳада ҳам жиддий ўзгаришлар содир бўлди. Йўл қурувчилар 235 минг квадрат метр уй-жой, бир нечта мактаб ва болалар боғчаси, касалхоналарни фойдаланишга топширдилар. Меҳнат унумдорлигини ўстириш билан бир вақтда иш ҳақи ҳам оширилди. Режадан ташқари 27 миллион сўм фойда олинди.

Ўрта Осиё магистрали орқали 610 миллион тонна юк ташилди. Бу давлат буюртмасидан анча кўпдир. Шунга қарамай, деб таъкидланди кенгашда, ҳали кўпгина вазифалар ҳал этилмади, бир қанча кўрсаткичлар юзасидан қолоқликка йўл қўйилди. Ўтган йили ҳар бир вагон обороти ўрта ҳисобда деярли бир соат секинлашди, локомотивларнинг меҳнат унумдорлиги пасайди. Юк ташишни режалаштиришда ва ташкил этишдаги камчиликлар туфайли катта нобудгарчиликка йўл қўйилди ва зарар кўрилди.

Темир йўлнинг иқтисодий кўрсаткичларига бўш составлар, вагонларни капитал ва жорий ремонт қилишга доир бажарилмаган топшириқлар салбий таъсир кўрсатди. Йўл хўжалигида ҳал этилмаган муаммолар кўп...

Кенгашда темир йўллардан кесиб ўтиладиган жойлардаги қўриқчиликни бекор қилиш Жиззах вилоятида ва Қорақалпоғистонда фожиага олиб келганлиги ташвиш билан айтилди. Бу ерларда поездларнинг автобуслар билан тўқнашувлари содир бўлди. Одамлар ҳалок бўлди, кўп одам жиддий жароҳатланди. Кенгашда контейнерда юк ташиш ва тижорат ишлари хизматларининг раҳбарлари танқид қилинди. Ўтган йили контейнерларга юк жойлаш режаси бажарилмай қолди. Контейнерлар обороти нормативларининг бузилиши, юк тушириш майдонларида уларнинг туриб қолиши ишлар барбод бўлишининг асосий сабабларидир. Темир йўл юк кўтариш-транспорт техникаси билан яхши таъминланмаганлиги бунинг оқибати бўлди.

Йўловчиларга хизмат кўрсатишнинг паст даражада эканлигига кўп эътибор берилди. Йўловчилар тушган поездлар белгиланган ҳаракат жадвалига риоя қилмаётганлиги, билет кассалари олдида ҳали ҳам навбат кутаётганлар камаймаётгани, вагонларнинг аҳволи талабга жавоб бермаслиги юзасидан мисоллар келтирилди. Мамлакатнинг барча йўлларида бу муаммолар бор. Лекин жойлардаги темир йўлларнинг ходимлари танглики пасайтиришлари, йўловчиларга хизмат кўрсатиш даражасини оширишлари мумкин ва шундай қилишлари керак. Билет сотишнинг автоматлашган системаси — «Экспресс-2»нинг жорий этилиши бу йўналишдаги муҳим қадам бўлди.

Темир йўл транспортининг бир маромда ишлаши тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этишда муҳим аҳамиятга эга эканлиги таъкидланди. Шу боисдан муаммоларни иложи борича тезроқ ҳал этиш, йўл бўлинмаларида тартиб ўрнатиш муҳим вазифадир. Шу боисдан темир йўл истиқболи алоҳида аҳамият касб этади. Уни электрлаштиришга биринчи даражали аҳамият берилади. Ховос — Қўқон, Суперфосфатная — Бухоро — Қарши участкаларидаги йўл электрлаштирилмоқда. Тўқсонинчи йилларнинг ўрталарида магистралнинг янада кўпроқ юк ортилган вагонлари қатнайдиган қисми юк ташишнинг иқтисодий ва экологик жиҳатдан тоза бўлган турига ўтади. Бу йил магистрал қурувчилари катта ҳажмдаги ишларни бажаришлари керак бўлади. Улар 210 миллион сўмлик капитал маблағни ўзлаштиришлари зарур. Ишга тушириладиган иншоотлар орасида Ўзбекистон локомотив депоси қурилишини тугаллаш, Суперфосфатная станциясини таъмирлаш вазифалари бор. Мазкур станция Самарқанд станциясидан ҳозир бу ерга келаётган юкларнинг барчасини ортиш ва тушириш ишларини ўз зиммасига олади.

Ўзбекистоннинг вилоят марказларида бир неча вокзал комплекслари қурилади ва капитал ремонтдан чиқарилади.

Кенгашда Ўзбекистон ССР Президентининг якка тартибда уй-жой қурувчилар учун ер ажратиб бериш, посёлкалар ва қишлоқларни газлаштириш ва сув билан муқим таъминлаш тўғрисидаги фармонини темирйўлчилар қизғин қўллаб-қувватлаганликлари таъкидланди. Ўтган йилнинг ўзидагина темир йўлнинг биргина Фарғона бўлимида уй-жой қуришга уч миллион сўм миқдорида қарз бериш учун пул ажратилди. Ана шу ишлар бу йил ҳам давом эттирилади. Хўжалик юритишнинг бозор муносабатларига ўтиш меҳнаткашларни, биринчи навбатда камбағалларни ижтимоий ҳимоя қилишни талаб этади. Шу сабабли темирйўлчилар ёрдамчи хўжаликларининг самарали ишлаши муҳим аҳамиятга эга бўлади. 1995 йилга бориб магистралнинг ёрдамчи хўжаликлари ҳар бир меҳнаткашни йилига 30 килограмм гўшт ва 46 килограмм сут билан таъминлаш имкониятига эга бўлади. Бу озиқ-овқат дастурини ҳал этишга қўшилган катта ҳисса бўлади. Темир йўл корхоналарида халқ истеъмоли молларини ишлаб чиқариш янада кўпаяди, пулли хизмат турлари кенгаяди.

Бу йил анча мураккаб бўлади. Лекин янгиланаётган иттифоқ барча жумҳуриятлар вакилларининг куч-ғайратларини бирлаштириш йўли билангина тўпланиб қолган муаммоларни ҳал этиш, мамлакатни боши берк кўчадан олиб чиқиш мумкин. Кенгаш қатнашчилари кўпчилигининг нутқида ана шу фикр асосий ўринни эгаллади. Жамиятнинг соғлом кучларини бирлаштириш, ишлаб чиқаришнинг барча жабҳаларида қизғин ишлаш натижасидагина ёпирилиб келаётган иқтисодий танглики бартараф этиш мумкин, деб таъкидлади Ўрта Осиё темир йўлининг бошлиғи В. М. Желтоухов.

Кенгашда Ўзбекистон ССР Президенти, Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби И. А. Каримов нутқ сўзлади.

Кенгаш қатнашчилари мамлакатимизнинг барча темир йўлчиларига мурожаатнома қабул қилишди. Улар мамлакат темир йўлчиларини 17 март куни ўтказиладиган референдумда фаол қатнашишга, янгиланаётган иттифоқни сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш учун ўз овозларини беришга чақирдилар.

Кенгаш ишида Ўзбекистон ССР Президенти ҳузуридаги Вазирлар маҳкамаси раисининг ўринбосари П. Нўъмонов ва СССР темир йўл вазирининг ўринбосари Б. Д. Никифоров қатнашдилар.

(ЎзТАГ).

Раъно Парпиева тўрт йилдан буён Тошкентдаги Йўлдош Охунбобоев номли бош кийимлар фабрикасида ишламоқда. Меҳнат фаолиятини шогирдликдан бошлаган бу қиз ҳозир жамоада илғор тикувчи ҳисобланади. У кунлик режани 120—125 фоиз адо этаётир.

Тўлқин КАРИМ олган сурат.

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи Президентининг ФАРМОНИ

С. А. ҲУСАНХЎЖАЕВНИ ЛЕНИН ОРДЕНИ БИЛАН МУКОФОТЛАШ ТЎҒРИСИДА

Совет адабиётини ривожлантиришдаги катта хизматлари учун ёзувчи Саид Аҳмад **Ҳусанхўжаев Ленин** ордени билан мукофотлансин.

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг Президенти М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 йил 25 февраль.

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи Президентининг ФАРМОНИ

У. ОБИДОВ, Ҳ. ҲОШИМОВ ЎРТОҚЛАРГА «СССР ХАЛҚ ЎҚИТУВЧИСИ» ФАХРИЙ УНВОНИ БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Ўқувчиларга таълим ва тарбия беришдаги алоҳида хизматлари, самарали педагогик фаолияти учун қуйидагиларга «СССР халқ ўқитувчиси» фахрий унвони берилсин:

Усмонжон **Обидов** — Наманган вилоятининг Тўрақўрғон районидаги И. Мўминов номли 10-ўрта мактаб ўқитувчиси.

Ҳаким **Ҳошимов** — Тошкент шаҳридаги М. Уйғур номли 22-ўрта мактаб директори.

Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг Президенти М. ГОРБАЧЕВ.
Москва, Кремль.
1991 йил 25 февраль.

СССР Олий Кенгашининг қарори

СССР Олий Кенгашининг 1991 йил 17 мартда СССР референдумини ўтказишни уюштириш ва таъминлаш чоралари ҳақидаги қарорининг қандай бажарилаётганлиги тўғрисида

СССР Олий Кенгаши таъкидлайдики, СССР халқ депутатлари IV съезди қарорларини бажариш юзасидан тенг ҳуқуқли мустақил республикаларнинг янгиланган федерацияси сифатида ССР Иттифоқини сақлаб қолиш тўғрисида 1991 йил 17 мартда СССР референдумини ўтказиш учун зарур шарт-шароитларни яратишга қаратилган чоралар кўрилмоқда. Референдумни ташкил этиш, уни моддий-техникавий жиҳатдан таъминлаш билан боғлиқ масалалар ҳал қилинмоқда. Кўпгина республикаларда референдум ўтказувчи республика марказий комиссиялари тузилди, округлар ташкил этилди, округ ва участка комиссиялари тузилди, фуқароларнинг умумхалқ овоз беришида иштирок этиш имкониятига кафолат берадиган бошқа чоралар амалга оширилмоқда.

Шу билан бир вақтда айрим республикаларнинг олий ҳокимият органлари СССР Конституцияси ва қонунларини бузиб, референдум ўтказиш тўғрисида СССР халқ депутатлари IV съезди қабул қилган қарорни бажаришга тўсқинлик қилмоқдалар. СССР Олий Кенгаши томонидан тасдиқланган референдум таърифини алмаштиришга, уни республика ва маҳаллий аҳамиятга молик бошқа саволлар билан тўлдиришга ёки Умумиттифоқ референдуми ўрнига республика сўровлари, плебисцитлари ва шу кабиларни ўтказишга уриниб кўрилмоқда.

Шу муносабат билан СССР Олий Кенгашига ва СССР референдумини ўтказувчи марказий комиссияга халқ депутатлари маҳаллий Советларидан, жамоат бирлашмаларидан, меҳнат жамоаларидан, СССР референдумини ҳамма жойда ўтказишни ёқлаётган фуқаролардан мурожаатлар келмоқда. Референдумга қўйилган «Ҳар қандай миллатга мансуб кишининг ҳуқуқлари ва эркинликларига тўла кафолат бериладиган тенг ҳуқуқли мустақил республикаларнинг янгиланган федерацияси сифатида Совет Социалистик Республикалари Иттифоқини сақлаб қолишни зарур деб ҳисоблайсизми?» деган саволда республикаларнинг мақомини ўзгартириш ёки уларнинг қандайдир мақомини мустаҳкамлаш тўғрисида гап бормаслигини тушуниб етиш ана шу мурожаатларда акс этмоқда. Бунда мустақил республикаларнинг ички ишларига аралашилаётгани ҳам йўқ. Чунки референдум бир муаммога — мамлакат республикалари ўртасидаги федератив муносабатларни сақлаб қолиш ва янгилаш муаммосига ССР Иттифоқи фуқароларининг муносабатини аниқлаш билан боғлиқ. Шунингдек мурожаатларда фуқароларни референдумда қатнашиш имкониятлардан маҳрум қилиш СССР Конституцияси ва қонунларига зид эканлиги, шунингдек инсон ҳуқуқлари умумий декларацияси ва бошқа халқаро ҳуқуқий ҳужжатларда эълон қилинган инсоннинг ўз мамлакатини бошқаришда иштирок этиш ҳуқуқини бузиш эканлиги ҳақли равишда кўрсатилмоқда.

СССР Олий Кенгаши **қарор қилади:**

1. СССР халқ депутатлари IV съезди қарорларини бажариш учун республикалар давлат ҳокимияти ва бошқаруви олий ва маҳаллий идоралари тенг ҳуқуқли мустақил республикаларнинг янгиланган федерацияси сифатида ССР Иттифоқини сақлаб қолиш тўғрисидаги масала юзасидан бутун СССР ҳудудида референдум ўтказишга қаратилган қўшимча чораларни кўрсинлар. У ёки бу жойларда СССР референдуми ўтказишга тўсқинлик қилувчи қарорлар ғайриқонунийдир ва улар ижро этилмаслиги керак.

2. Республикаларнинг мустақиллиги тўғрисида аҳоли фикрини республикаларда сўраш белгиланган иттифоқ референдумини ўтказмаслик учун қонуний асос бўла олмаслиги, чунки бундай сўровлар 1991 йил 17 мартда бутун совет халқи муҳокамаси ва овозига қўйилган бош масалага жавоб бермаслиги таъкидлансин.

Тегишли республикаларнинг давлат ҳокимияти олий органлари дарҳол СССР референдумини ўтказувчи комиссияларини тузиш чораларини кўрсинлар, шунингдек фуқароларнинг умумхалқ овоз беришида иштирок этиш ҳуқуқини таъминлашга ҳалақит бераётган барча ғовларни тугатиш чораларини кўрсинлар.

3. Халқ депутатлари Советлари ва фуқароларининг мурожаатлари муносабати билан белгилаб қўйилсинки, шу вақтгача референдум ўтказувчи республика марказий комиссиялари тузилмаган республикаларда халқ депутатлари район, шаҳар, шаҳардаги район, посёлка ва қишлоқ Советлари мустақил равишда участкалар ва округлар ташкил этишга, СССР референдумини ўтказувчи округ ва участка комиссияларини тасдиқлашга ҳақлидирлар.

Корхоналар, муассасалар ва ташкилотлардаги меҳнат жамоалари ва жамоат бирлашмаларига участкалар, округлар ташкил этиш, шунингдек референдумда шу меҳнат жамоалари аъзоларининг, уларнинг оила аъзоларининг, истиқомат жойида овоз бериш имкониятидан маҳрум бўлган бошқа фуқароларнинг референдумда иштирок этишини таъминлаш учун ана шу жамоалар ва жамоат бирлашмалари вакилларидан референдум ўтказувчи участка ва округ комиссияларини тузиш ҳуқуқи берилсин. Мазкур комиссияларга референдум ўтказувчи участка ва округ комиссияларининг СССР қонунида кўзда тутилган барча ваколатлари берилсин.

Корхоналарда, муассасаларда ва ташкилотларда ишловчи фуқаролар, уларнинг оила аъзолари СССР референдумида қатнашувчи кишиларнинг асосий рўйхатига киритилади. Овоз бериш учун меҳнат жамоалари ва жамоат бирлашмалари томонидан тузилган участкага келган бошқа шахслар қўшимча рўйхатга киритилади ва уларнинг фамилияси, исми, отасининг исми ҳамда истиқомат жойи кўрсатилади.

Ушбу бандда кўзда тутилган участкалар, округлар ва комиссиялар тузилганлиги тўғрисидаги ахборот бевосита СССР референдуми марказий комиссиясига юборилади ва у ерда рўйхатга олинади. Овоз бериш натижалари ҳам СССР референдуми марказий комиссиясига хабар қилинади.

СССР референдуми марказий комиссияси умуман ССР Иттифоқида овоз бериш якунларини чиқариш пайтида ушбу бандда кўзда тутилган тартибда тушган овоз бериш натижалари тўғрисидаги маълумотларни ҳисобга олади.

4. СССР референдуми марказий комиссиясига мурожаатлар муносабати билан овоз бериш учун участкалар, округлар тузиш, СССР Олий Кенгашининг 1991 йил 16 январдаги қарори 6-бандида кўзда тутилган СССР референдумини ўтказиш учун участка ва округ комиссияларини тузиш муддати 1991 йил 7 мартга қадар узайтирилсин.

5. Белгилаб қўйилсинки, чет эллардаги ҳарбий қисмларда, шунингдек СССР референдумини ўтказувчи республика марказий комиссиялари тузилмайдиган республикалардаги СССР Мудофаа вазирлигининг, СССР давлат хавфсизлиги комитетининг, СССР Ички ишлар вазирлигининг ҳарбий қисмларида овоз бериш учун округлар ва участкалар ташкил этилади, участка ва округ комиссияларининг таркибини эса ҳарбий қисмларнинг қўмондонлиги тасдиқлайди. Ҳарбий қисмларда тузилган комиссияларга ана шу қисмлардаги ҳарбий хизматчилар оила аъзолари қўшимча рўйхатига истиқомат жойида овоз бериш имкониятидан маҳрум бўлган бошқа фуқароларни ҳам киритишга рухсат этилсин.

Ана шу ҳарбий қисмларда тузилган участкалар ва округларда овоз бериш натижалари умуман ССР Иттифоқи бўйича овоз бериш якунларини чиқариш чоғида ҳисобга олинади.

6. Белгилаб қўйилсинки, чет эллардаги совет муассасалари ҳузурида овоз бериш учун участкалар, шунингдек округлар тузилади ҳамда референдум ўтказувчи участка ва округ комиссияларининг таркиби СССР элчилари томонидан тасдиқланади. Совет муассасаларида овоз бериш учун учтадан ортиқ участка бўлган тақдирда СССР референдумини ўтказувчи округ комиссиясини тузишга рухсат этилсин. Чет мамлакатларда яшаб турган СССР фуқароларининг овоз бериши натижалари участка ёки округ комиссиялари томонидан СССР Ташқи ишлар вазирлигига тақдим этилади, вазирликда улар бирлаштирилиб, СССР референдумини ўтказувчи марказий комиссияга юборилади. Умуман ССР Иттифоқи бўйича овоз бериш якунларини чиқариш чоғида ушбу маълумотлар ҳисобга олинади. СССР референдумини ўтказувчи марказий комиссияга чет элларда яшовчи СССР граждангари учун овоз беришни барвақт муддатларда ўтказишга рухсат берилсин.

7. СССР референдумини ўтказувчи марказий комиссияга СССР Олий Кенгашида ушбу масалани муҳокама қилиш чоғида СССР халқ депутатлари киритган таклифлар, мулоҳазалар ва фикрларни ҳисобга олиб, зарур ҳолларда референдумни ўтказишнинг бошқа ташкилий-техникавий масалаларини ҳал қилиш ҳуқуқи берилсин.

8. СССР референдумини ўтказиш чоғида республикалар қонунларининг айрим тартиб нормалари, башарти улар иттифоқ қонунларида СССР фуқароларига берилган ҳуқуқларни чеклаб қўймаса, қўлланилиши мумкин.

СССР референдумига қўйилган масала юзасидан овоз бериш алоҳида бюллетендан фойдаланиб ўтказилиши белгилаб қўйилсин, бу бюллетень шакли СССР референдумини ўтказувчи марказий комиссия томонидан тасдиқланган. Бу бюллетенга қўшимча саволлар киритилишига йўл қўйилмайди.

СССР Олий Кенгаши мамлакатнинг барча фуқароларига мурожаат қилиб, СССР референдумида, тарихий аҳамиятга молик масала — давлатимиз, Совет Социалистик Республикалари Иттифоқи тақдири тўғрисидаги масалани ҳал қилишда фаол иштирок этишга чақиради.

СССР Олий Кенгашининг Раиси А. ЛУКЬЯНОВ.

Москва, Кремль.
1991 йил 25 февраль.

Камбағаллар учун... ёрдамчи хўжалик

Совет меҳр-мурувват ва саломатлик фондининг Наманган вилоят бўлими қишлоқда ўз ёрдамчи хўжалигига эга бўлди. Бу хўжалик Поп районидаги 150 гектар ерда жойлашди. Шу ерларнинг учдан бир қисми ҳозирнинг ўзида ўзлаштирилди ва энди бу ерда мевазор боғ барпо этилмоқда. Шоли ва полиз маҳсулотлари етиштириш учун жой тайёрланмоқда.

Вилоят сувчилари ва қишлоқ қурувчилари шу мавсум давомида яна юз гектар ерни ўзлаштирадилар. Улар бир миллион сўмлик турли қурилиш-монтаж ишларини бепул бажарадилар; улар далаларни текислайдилар, дренаж ва суғориш системаларини ўтказадилар, йўлларга асфальт ётқизадилар. Қурувчилар ёрдамчи хўжаликда шартнома асосида ишлайдиган деҳқонлар учун ўнта коттеж ҳам қуриб берадилар.

Меҳр-мурувват ва саломатлик фонди вилоят бўлимининг ходимлари кўп тармоқли хўжалик ташкил қилишни режалаштирмоқдалар. Бу ерда сабзавот ва мева етиштиришдан ташқари, сут-товар фермаси, балиқ боқиладиган чоғроқ кўл бўлади. Буларнинг ҳаммаси вилоятдаги камбағал аҳолини экологик жиҳатдан соф озиқ-овқат маҳсулотлари билан имтиёзли таъминлашни йўлга қўйиш имконини беради.

(ЎзТАГ).

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг навбатдан ташқари тўртинчи сессияси

РЕСПУБЛИКА ТАҚДИРИ, ХАЛҚНИНГ КЕЛАЖАГИ УЧУН ЧУҚУР МАСЪУЛИЯТ ТУЙҒУСИ

Маърузалар юзасидан музокараларда қатиашган халқ депутатларининг нутқларида буин яққол сезиш мумкин бўлди

Сессия кун тартибига шонажон Ўзбекистонимизнинг бундан буёнги тақдири, халқимизнинг келажаги билан боғлиқ, унинг турмушига бевосита алоқадор ўн бешта долзарб масала қўйилганди. Ҳар бир маъруза қизғин баҳс-мунозараларга сабаб бўлди, депутатлар ғоят фаоллик кўрсатдилар. Баъзи ўринларда ҳис-туйғулар, эҳтирослар кучайиб, муҳокама этилаётган масалалар ечимига ёндашувда фикрлар хилма-хиллиги, қарама-қарши нуқтаи назар устунлик қилган бўлса-да, умуман жумҳуриятнинг сиёсий-ижтимоий, иқтисодий аҳволини яхшилаш, кўпмиллатли катта оиламизнинг бошини қовуштириш, яъни маънавий-руҳий иқлимини мусаффо сақлаш, бирлик ва жипсликни мустаҳкамлаш негизида меҳнаткашлар оммасининг ташаббускорлигини, хайрли ҳаракатларини авж олдириб, халқ хўжалиги режаларининг муваффақиятли бажарилишини таъминлаш, бозор иқтисодиётига ўтиш жараёнида кўндаланг турган қийинчиликларни бирин-кетин бартараф этиб бориш иштиёқини илғаб олиш қийин эмас эди.

Икки кун давом этган сессия якуни шуни кўрсатдики, биз ниҳоят парламентча иш юритишга, етилган масалаларни ечиш йўлларини баҳамжиҳат излашга анча-мунча ўрганиб қолдик. Айниқсе ҳаётимиз учун жуда зарур бўлиб турган қонунлар лойиҳалари устидаги муҳокамаларни кўз олдимизга келтирайлик. Унда амалийлик ва ишчанлик, масалага аниқ ва конструктив ёндашув, манфаатдорлик ва дахлдорлик туйғуси белгиловчи хусусият бўлди. Чунончи, кун тартибидаги учинчи ва тўртинчи масалалар — «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида» ҳамда «Ўзбекистон ССР фуқароларидан, ажнабий фуқаролардан ва фуқаролиги бўлмаган шахслардан олинадиган даромад солиғи тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонунлари лойиҳалари ҳақида Вазирлар Маҳкамаси раисининг ўринбосари Б. С. Ҳамидовнинг маърузаси юзасидан бошланиб кетган баҳс-мунозара бунга ёрқин мисолдир.

Маъруза муҳокамасини «Зенит» заводининг директори депутат **А. А. Юсупов** бошлаб берди.

— Биз ҳуқуқий давлат барпо этмоқдамиз, — деди у. — Шунинг учун ҳам ушбу қонунлар ниҳоятда зарур бўлиб турибди. Аммо кейинги вақтда баъзан иттифоқ, баъзан жумҳурият солиқларининг турлари кўпайиб бораяптики, улар саноатни ривожлантиришга тўсиқ бўлиб қолиши мумкин. Ишчи жамоаларида ана шу муаммолар корхоналарнинг раҳбарлари билан биргаликда муҳокама қилинди. Умуман олганда жами солиқлар миқдори даромаднинг 50 фоизидан ошмаслиги керак, деган хулосага келинди. Акс ҳолда жамоанинг самарали ишлашдан манфаатдорлиги бўлмайди.

Масаланинг иккинчи томони ҳам бор. Жумҳуриятимизда ҳали ўз фаолиятида лойиҳадаги қувватга эриша олмаган корхоналар кўп. Уларни барқарор ишлаб, фойда олаётган жамоаларга тенглаштириб бўлмайди. Маҳаллий кенгашлар ана шу корхоналарнинг ишлаб чиқариш қувватларидан қанчалик самарали фойдаланаётганликларини ҳал этишлари лозим.

Бу ерда экология муаммолари ҳақида фикрлар айтилди. Шуни айтиш кераки, атроф муҳитни ҳеч ким атайлаб булғатишни истамайди. Тўғри сиёсат юритайлик, бирёқлама мулоҳазалар туфайли жумҳурият иқтисодиёти учун зарур бўлган янги корхоналар қурилишини тўхтатиб қўймаслик керак. Чунки одамларимизнинг турмуш даражаси, уларнинг иш билан таъминланишлари ана шунга боғлиқ.

Нотиқ сессия минбаридан туриб айтиладиган гаплар ҳар томонлама ўлчанган, асосли бўлиши кераклигини таъкидлади. Нутқлар аниқ-пухта, мантиқли ва далилли бўлиши лозим, ҳар бир депутат бунинг учун масъулият ҳис этиши даркор. Айрим муайян муаммолар юзасидан ўз соҳасининг мутахассислари, муҳокама этилаётган масаланинг моҳият-эътиборини яхши тушунадиган кишилар сўзга чиқишлари лозим, деб таъкидлади у.

Минбарга Қорақалпоғистондаги 324-кўчма колонна ғишт терувчиси депутат **Х. Нодиров** чиқади. У мухтор жумҳурият манфаатлари билан боғлиқ бир қанча таклифларни ўртага қўйди.

— Мен қонун лойиҳаларини асосан қўллаб-қувватлайман, — деди нотиқ. — Айни пайтда бир қанча қўшимча ва ўзгартишлар киритилишини истардим. Тўғрисини айтсам, корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан ундириладиган даромад солиқларининг миқдори қандай бўлишидан қатъий назар, Қорақалпоғистондаги оғир ижтимоий-иқтисодий аҳволни ҳисобга олиш, ўша солиқлар бутунича мухтор жумҳуриятда қолдирилиши керак. Ҳозирча бизда тижорат банклари йўқ, уларни ташкил этиш, фаолиятини йўлга қўйиб юбориш учун тажрибамиз етарли эмас. Бунинг устига мустаҳкам моддий-техника базаси яратиш масаласи ҳам кўндаланг турибди.

Ишлаб чиқариш кооперативларидан, бирлашмалардан олинадиган даромад солиқларининг миқдори ўз Олий Кенгашимиз томонидан белгиланиши керак. Бунда уларнинг ишлаб чиқаришга қўшган улушлари, маблағлари, маҳсулотга қўйилган кооператив нарх-навони ҳисобга олиш лозим.

Яна бир илтимосим шуки, жумҳуриятимиздаги оғир экологик вазиятни, саноат инфраструктурасининг етарли ривожланмаганини ҳисобга олиб, Қорақалпоғистонда фаолият кўрсатадиган чет эл фирмалари, қўшма корхоналарнинг фойдасидан ундириладиган солиқ 20 фоиз миқдорида белгиланиб, у тўласича жумҳурият бюджетида қолдирилиши керак. Балансдаги фойдани ола бошлагандан кейинги дастлабки уч йил давомида чет эл фирмалари, қўшма корхоналардан ундириладиган солиқ ҳажмини камайтириш зарур.

Ички бозорни барқарорлаштириш, юқори сифатли зарур товарлар билан бойитиш мақсадида қуйидаги таклифларни киритмоқчиман. Агар жумҳурият ҳудудида фаолият юритаётган қўшма корхоналар, чет эл фирмалари ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг тенг ярмини ёки ундан кўпроғини ўзимизда сотса, ундириладиган солиқ миқдорини белгилашда уларга бирмунча енгиллик берилиши лозим. Бундан ташқари ижтимоий-маданий объектлар қурадиган, халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқараётган корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотларнинг фойдасидан олинадиган солиқ ҳам озроқ қилиб белгиланиши, бунда уларнинг рентабеллик даражаси ҳисобга олиниши керак.

— Жумҳуриятимиз равнақ топиши учун корхоналар иқтисодиётини мустаҳкамлаш, ишлаб чиқаришни самарали ташкил этиш зарурлиги ҳаммага равшан, — деди Тошкент вилоятидаги «Пискент» совхозининг директори депутат **Б. Усмонов**. — Бу ҳақда илгари ҳам кўп гапирилган, бироқ амалий тадбирлар кўрилмаган. Мана энди қайта қуриш туфайли ижобий ўзгаришлар бўлаяпти. Афсуски, юқори самарали ишлаш учун ҳали тўсиқлар кўп.

Хўжалик раҳбарининг энг асосий вазифаси нимадан иборат? У маҳсулот ишлаб чиқариш тўғрисидагина эмас, айни пайтда ўз ходимларининг яхши еб, яхши кийинишлари, уйли-жойли бўлишлари ҳақида ҳам ғамхўрлик қилиши лозим. Мен курбим етганча шунга интилмоқдаман. Деҳқон яхши яшаши учун аввало хўжалик иқтисодий жиҳатдан мустақил бўлиши керак. Ким нима деса десин, пахта «яккаҳоким»лигини қанчалик танқид қилмасин, бизда пахтачилик асосий тармоқ, даромад манбаи бўлиб қолмоқда. Аммо бу қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришида пахта ҳукмронлик қилмоқда, деган гап эмас. Биз бошқа тармоқларни ҳам бир маромда ривожлантириб бораяпмиз. Соғиб олинаётган сутни хўжаликнинг ўзида қайта ишлаяпмиз. Бошқа маҳсулотларни ҳам шу ерда қайта ишлаш ниятидамиз. Ҳозирги шароитда колхоз ёки совхоз фақат хом ашё етказиб берувчи база бўлиб қолмаслиги керак. Бозорга тайёр маҳсулотни етказиб бериш зарурлигини меҳнат жамоамизнинг барча аъзолари яхши биладилар.

Бозор муносабатларига ўтиш тўғрисида гап чиққанига анча бўлди. Аммо қишлоқ аҳолиси ҳозиринг ўзидаёқ ана шундай шароитда яшамоқда. Биз сотиб олаётган ҳамма нарсанинг нархи аллақачон ошган: бинокорлик материаллари, ўғит, техника, механизмлар икки-уч баравар қиммат бўлди. Қишлоқ меҳнаткашининг аҳволини яхшилаш учун нима иш қилинди? Биз етиштирган маҳсулотни аввалги арзон нархларда сотиб олишди, ҳозир ҳам шундай. Дала меҳнаткашининг моддий манфаатини ҳимоялаш чораларини кўриш лозим, деб ҳисоблайман.

Шаҳрисабздаги «Ҳужум» бадиий буюмлар фабрикасининг тўқувчиси депутат **З. Шарипова** ўз сўзини шундай бошлади:

— Солиқлар тўғрисидаги қонунлар сингари мураккаб масалада мутахассисларга мен оддий ишчи бўлганим учун ҳам бирон-бир жўяли маслаҳат беришим қийин. Бироқ киритмоқчи бўлган таклифларим бирга ишлайдиган касбдошларим, сайловчилар билан суҳбатларим, фикр алмашувлар натижасидир.

Қаранг, қизиқ ҳолат рўй бермоқда: маълумки, корхоналар ўзлари оладиган фойдадан солиқ тўлайдилар. Уларнинг айримлари маҳаллий кенгашлар, баъзилари жумҳурият, бошқалари эса иттифоқ бюджетига пул ўтказишади. Иттифоқ бюджетига солиқ тўлайдиган корхоналардан маҳаллий кенгашлар хазинасига бир сўм ҳам тушмайди, шунинг учун маҳаллий ҳокимият бундай корхоналарни ривожлантиришдан манфаатдор эмас. Улар қайси ҳудудда бўлсалар, маҳаллий кенгашларга қисман солиқ тўлашлари керак, деб ҳисоблайман. Шундай қилинганда муносабат нисбатан ўзгаради. Яна бир гап: Шаҳрисабзда йирик корхоналарнинг филиаллари, участкалари кўп, улар мустақил ҳисобланмайдилар, шу сабабли маҳаллий бюджетга солиқ тўламайдилар, даромадларини эса ҳеч ким ҳисоблаб ҳам кўрмайди. Ваҳоланки, бу корхоналар мазкур ҳудуддаги жамики ресурслардан бемалол фойдаланиб келишаяпти.

Якка тартибдаги меҳнат фаолиятига солинадиган солиқлар ҳамма жойда бир хил бўлмаслиги лозим, чунки одамларнинг имконияти бирдай эмас, деган фикрни илгари сурди депутат. Шаҳар ва район кенгашлари уларга солинадиган солиқ миқдорини белгилаётганда табақалаштирилган ҳолда ёндашишлари лозим.

Тошкентдаги 36-махсус ҳунар-техника билим юртининг директори депутат **Б. М. Карабельников** маорифнинг, хусусан ҳунар-техника таълимининг келажагидан хавотирланиб гапирди. У «Корхоналар, бирлашмалар ва ташкилотлардан олинадиган солиқлар тўғрисида»ги қонун лойиҳасини таҳлил этар экан, бир қанча жиддий мулоҳазаларни ўртага ташлади. Ҳунар-техника таълими системасидаги кўпгина корхоналар — заводлар, фабрикалар, колхозлар ва совхозлар хўжалик мустақиллигига ўтиш, бозор иқтисодиётига тайёргарлик муносабати билан билим юртларини маблағ билан таъминлашдан манфаатдорлик сезмаётирлар. Агар бундан буён улар оладиган фойдага солинадиган солиқ ошириладиган бўлса, у ҳолда ҳунар-техника билим юртлари умуман оғир аҳволга тушиб қолади.

Депутат бу борада бир қанча амалий таклифларни илгари сурди. Масалан, корхоналар ўқув ишларининг моддий базасини бутлаш, мустаҳкамлаш ва доимий равишда янгилаб туришга, уларда қурилиш ва таъмирлаш ишларини олиб боришга сарфлайдиган маблағларга солинадиган солиқдан озод қилинишлари керак. Ана шунда халқ таълими муассасаларига — ҳунар-техника билим юртларига ҳам, мактабларга ҳам ёрдам бериш учун имкон ва эҳтиёж пайдо бўлади.

— Биз ҳокимият ваколатларини амалда маҳаллий кенгашларга топширмас эканмиз, тараққиёт рўй бермайди, муаммоларни одамлар манфаатларини ўйлаб ҳал этишимиз қийин кўчади, — деди ўз нутқида халқ депутатлари Муборак шаҳар кенгаши ижроия комитетининг раиси депутат **М. Жўраев**. — Ҳозир биз жуда катта бир иморат қураяпмиз-у унинг пойдевори йўқ. Маҳаллий кенгашларнинг мавқеини ошириш, яъни қишлоқ ва посёлка кенгашларидан бошлаб энг юқори поғонагача муайян ваколатларни бериб қўйиш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ҳисоблайман.

Нотиқ солиқларни аниқ-пухта асослаб беришни талаб қилган корхоналар раҳбарларининг нутқларида илгари сурилган таклифларни тўла қўллаб-қувватлади. Сайловчилар аҳолидан олинаётган солиқлар қайси мақсадларга сарфланаётганлигини билишлари зарур, улар шундай ҳуқуққа тўла эгадирлар.

Маҳаллий кенгашларга кенг мустақиллик бериш лозим. «Юқоридан» бўлар-бўлмасга аралашаверишга чек қўйиш даркор.

М. Жўраев шундай мисолни тилга олди. Ҳозирги кунда Муборакдаги газни қайта ишлаш заводи ҳаммаси бўлиб даромаднинг 73 фоизи миқдорида солиқ тўлаяпти. Шундай экан, ҳар бир корхонанинг муайян шарт-шароитини эътиборга олиб қатъий чегара ўрнатилиши керак: 50 фоизми, 60 фоизми — биз буни билишимиз, ишимизни шунга қараб ташкил этишимиз лозим, деди у.

Наманган машинасозлик заводининг директори депутат **В. Паттоев** бозор иқтисодиёти шароитида нарх-наво ўртасидаги номутаносибликлар ҳақида гапирди.

— Корхоналардан олинадиган солиқлар турини ҳисоблашга қўлимиздаги бармоқлар етмай қолди, — деди у. — Маҳсулотни сотганлик учун тўланадиган солиқ, амортизация солиғи, ер солиғи ва яна қанчадан-қанча солиқлар... Айни пайтда мамлакатда нарх-наво тўхтовсиз ўсиб бораяпти. Масалан, биз маҳсулот нархини икки-уч баробар оширдик, лекин етказиб берилаётган хом ашё нархи эса ўн баравар кўтарилди. Хулоса шуки, корхонани инқирозга учрашдан қутқариб қолиш чораларини кўриш керак. Бунга пишиқ-пухта тайёрланган, етти ўлчаб бир кесиш қабилида атрофлича муҳокамадан ўтказилиб, қабул қилинган қонунларгина ёрдам бериши мумкин. Мазкур сессияда пенсионерлар ва ногиронларга тўланадиган дотациялар, қўшимча нафақалар тўғрисида яхши гаплар бўлди, биз уларга қўшиламиз, тўла қўллаб-қувватлаймиз. Шуниси ҳам борки, моддий неъматлар яратаётган, аммо фақат иш ҳақига яшайдиган кишиларни ижтимоий ҳимоялаш тўғрисида ҳам ғамхўрлик кўрсатмоқ лозим.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши Ёшлар ишлари комитети кичик комитетининг раиси депутат **С. А. Кабанов** бундай деди:

— Ўзбекистон аҳолисининг ундан бир қисмини ёшлар ташкил этишади. Улар ҳозирги пайтда қандай аҳволда қолишгани ҳаммага маълум бўлса керак. Жумҳуриятимизнинг келажаги ана шу потенциални қай даражада рўёбга чиқариш билан чамбарчас боғлиқ. Ёшлар масаласи ижобий ҳал этилса — марра бизники. Бу соҳада сусткашлик қилинса, вақтида ечилмаса, оқибати нима бўлиши аниқ. Республикамиз бозор иқтисодиётига ўтаётган ҳозирги пайтда аҳолини иш билан таъминлаш масаласи кўндаланг бўлиб турибди. Айниқса, ёшларга қийин бўлаяпти. Бугунги кунда мақоми эндигина ишлаб чиқилаётган ёшлар корхоналарининг барпо этилиши ана шу муаммони қисман ҳал этишга ёрдам беради.

Нотиқ ёшлар корхоналарига солинадиган солиқни камайтириш зарурлигини таъкидлади, қонун лойиҳасига қатор қимматли таклифлар киритди.

Халқ депутатлари Хўжаобод район кенгаши ижроия комитетининг раиси депутат **Й. Раҳмонов** ўз нутқида қонун лойиҳасининг фуқаролардан олиниши кўзда тутилаётган солиқлар тўғрисида гап борган қоидаларини кенг таҳлил этди. У корхона ва ташкилотлар ходимлари, қишлоқ хўжалик ишларида ёрдам берадиган ўқувчилардан даромад солиғи олмасликни қўллаб-қувватлади. Тўртинчи моддада 16 ёшгача фарзанди бўлган ёлғиз оналардан солиқ 30 фоиз миқдорида олинади, дейилган. Депутат фикрича, улар умуман солиқ тўламасликлари керак.

— Мен кашфиётлар, ихтиролар учун даромад солиғи олинмаслигини таклиф этаман, — деди нотиқ. — Чунки шусиз ҳам ҳозирги пайтда кашфиётлар ва ихтиролар етарли даражада рағбатлантирилмаяпти. Агар янгилик излоачилар солиқ тўлашга мажбур этилсалар, фан-техника тараққиётини жадаллаштириш йўлига катта ғов қўйган бўламиз.

* * *

Одам зоти пайдо бўлибдики, ўзининг ризқ-насибасини ердан теради. Инсониятнинг қорни тўқлиги, эгни бутлиги, орзу-ҳаваси, келажаги ҳамон шу она заминга боғлиқ. Тирикчиликнинг бошқа манбаи йўқ. Зироат аҳли неча минг йиллардан буён ерга дон сочади, бошқа экинлар экади, парваришлайди, дарахт ўстиради, ноз-неъмат ундиради — маъмурчилик яратади, элни боқади. Тарих гувоҳлик беришича, ернинг ҳамиша ўз эгаси бўлган, шу боис у эъзозланиб, авайлаб-асраб келинган, қонун йўли билан муҳофаза қилинган, унумдорлигини тиклаш чора-тадбирлари кўрилган.

Минг афсуслар бўлсинки, бизнинг кунларимизга келиб умуман олганда ер эгасиз, айни пайтда беқадр бўлиб қолди. Ундан самарасиз фойдаланишга, талон-тарож қилишга йўл қўйила бошланди, пала-партиш, лоқайд муносабат хунук оқибатларга олиб келди: ҳосилдорлик пасайиб кетди, шўрланиш, ботқоқланиш кучайди. Харажатга нисбатан қайтимнинг тайини бўлмай қолди. Бунинг устига, неча ўнлаб корхоналар ўз чиқиндилари билан ер, сув, ҳавони булғаб, атроф муҳитига беқиёс даражада зарар етказаётганликларини айтмайсизми?!

Ана шу ҳолат «Ер солиғи тўғрисида» Ўзбекистон ССР қонуни лойиҳасини ишлаб чиқиш ҳамда Олий Кенгаш муҳокамасига киритишни тақозо этди. Бу масала навбатдан ташқари чақирилган тўртинчи сессияда қизғин баҳс-музокарага сабаб бўлгани бежиз эмас. Депутатлар узоқ тортишувлардан сўнг ушбу ҳужжатни биринчи муҳокамада қабул қилдилар, ҳамда уни келаси сессияда яна муфассал кўриб чиқиш мақсадида Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг комитетларига узил-кесил ишлаб чиқиш, қиёмига етказиш учун қайтаришди.

Музокарани Тошкент қишлоқ хўжалиги институтининг ректори, депутат **Э. Т. Шайхов** бошлаб берди. Нотиқ қуйидагиларни таъкидлади:

— Ер солиғи унга эгалик қилишнинг иқтисодий мезонидир. Маълумки, Ўзбекистон Компартиясининг XXII съездида ва жумҳурият Олий Кенгашининг иккинчи сессиясида ерга хусусий тасарруф бўлишига қарши фикрлар билдирилди. Айни пайтда марказий оммавий ахборот воситаларида ерга хусусий эгалик қилишни зўр бериб тиқиштиришга киришилди. Бизнинг фикримизча, қишлоқ хўжалиги оқсаб қолганлигининг сабаби бошқа нарсада.

Жамият шу пайтгача қишлоққа кам бериб, кўп олиб келди. Сўнгги 20 йил мобайнида саноат моллари ва ресурслар нархи икки баравар ошди, деҳқончилик ва чорвачилик маҳсулотларининг харид нархлари эса амалда ўзгармади. Ижара ерга эгалик қилишнинг қадимий шаклидир. Солиқ назарий жиҳатдан олганда ундан фойдаланиш ҳуқуқи учун ижара пулини ифодалайди. Биз мазкур қонун лойиҳасини асос сифатида қабул қилиш мумкин, деб ҳисоблаймиз. Айни пайтда уни мукаммаллаштириш мақсадида бир қатор таклифлар киритиб, ўз фикр-мулоҳазаларимни баён этмоқчиман. Лойиҳанинг 4-моддасидаги «Ер солиғи тўловлари халқ депутатларининг тегишли вилоят, район, шаҳар ва посёлка кенгашлари бюджетларига тушади» деган сўзлардан сўнг «ва биринчи навбатда ерни муҳофаза қилиш ҳамда унинг тузилишини яхшилашга сарфланади» деб қўшимча қилиш керак. 3-моддада ер солиғи йилнинг ҳар чорагида — 15 февраль, 15 август ва 15 ноябрь кунларида тўланиши белгилаб қўйилган. Ўзингиз ўйлаб кўринг, сентябрь, октябрь ойларига қадар пахтадан, тамакидан, мевадан даромад тушмайди. Хўжаликлар асосан кузга бориб пул ола бошлайдилар. Шунинг учун ҳам мен ер солиғини ноябрь ва декабрь ойларида тўлашни таклиф этаман.

Яна бир гап. Ер солиғи белгиланаётганда фақат тупроқ бонитетини эмас, балки етиштирилган маҳсулотдан олинган даромад ҳам назарда тутилиши керак. Маълумки, маҳсулотларнинг тури кўп, улардан кўриладиган даромад ҳам, фойда ҳам бир хил бўлмайди. Масалан, жумҳуриятимизнинг жамоа хўжаликларида суғориладиган ҳар гектар ердан олинаётган фойда ғалладан 131 сўмни, пахтадан 586, сабзавотдан 851, тамакидан 8531 сўмни ташкил этади. Картошка, гўшт, тухум, жундан эса зарар кўрилади.

Энди мана бу масалага ҳам эътиборингизни қаратмоқчиман. Турли ихтисосдаги хўжаликларнинг иқтисодий шароитини енгиллатиш мақсадида ҳар бир асосий экин тури тупроқ бонитетига мувофиқ ҳолда асосли қилиб белгиланиши керак. Жумҳуриятимизда бир миллион гектардан ортиқ ўрмонзор ва бутазор бор. Бироқ қонун лойиҳасида бу хилдаги ерлардан фойдаланиш солиғи ҳақида ҳеч нарса дейилмаган. Шунингдек, 4-моддада тўловларнинг бир қисми жумҳурият бюджетига йиғилиши айтилган. Қанчаси районларда қолиши, вилоят ҳамда жумҳурият бюджетларига берилиши аниқ кўрсатилиши мақсадда мувофиқдир.

— Ҳозир дунё бўйича ҳамма мамлакатларда ерга солиқ солинади, фақат бизда ундай эмас, — деди Ўзбекистон Компартияси Хоразм вилоят ташкилоти назорат-тафтиш комиссиясининг раиси **Э. Ҳакимов**. — Шунинг учун ҳам кўп жойларда ер беқадр бўлиб қолди. Агар қонун кучга кирса, унга амал қилинса, ердан фойдаланишни бирмунча яхшилаш имкони вужудга келади.

Қонун лойиҳасининг 3-моддасида фуқароларга бериладиган ва суғорилмайдиган ерлардан олинадиган солиқ алоҳида кўрсатилиши лозим, деб ҳисоблайман. Чунки Хоразм, Қорақалпоғистон, Бухоро ва бошқа вилоятларда ерни суғорсангиз, пичан ололмайсиз. Демак, суғориладиган пичанзорларга нисбатан суғорилмайдиган пичанзорларга солинадиган солиқ бороз кўп бўлиши лозим. Шунингдек, 3-модданинг 2-бандидаги «Корхоналар, муассасалар ва ташкилотлар» деб ёзилган жойда «вилоят марказлари учун ва вилоятга бўйсинувчи шаҳарларда уч минг сўмдан қирқ минг сўмгача» деган қўшимча киритилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки ер кам жойларда, айниқса Хоразм вилоятида, Фарғона водийсида бунинг аҳамияти катта. Кам ҳосилли ерларга ўғит чиқариб, унумдор қилсак, юқори ҳосилли ерлардан эса яхши фойдалансак, халқимизнинг озиқ-овқатга бўлган талаб-эҳтиёжини тўла қондириш имкони туғилади.

Халқ депутатлари Нурота район кенгашининг раиси, Ўзбекистон Компартияси район комитетининг биринчи котиби депутат **З. З. Нуриддинов** сессия қатнашчилари диққат-эътиборини қонун лойиҳасини янада мукаммаллаштириш зарурлигига қаратди.

— Бизда ҳар бир нарсанинг эгаси бўлиши керак. Жумладан, ўзимиз яшаб турган ернинг ҳам, — деди нотиқ. — Борди-ю фойдаланиладиган ер учун солиқ тўлаш жорий этилса, бундан жамиятимизга катта наф тегади. Айни пайтда қонун лойиҳасининг айрим моддаларига жиддий тузатишлар киритилмаса, бўлмайдиганга ўхшайди.

1-моддада ер солиғининг миқдори унга эгалик қилаётганларнинг даромадига боғлиқ бўлиши аниқ кўрсатилиб қўйилиши лозим. Чунки жумҳуриятимизда, жумладан бизнинг районимизда сув етишмовчилигигидан самарали фойдаланиб бўлмаётган ерлар кўп. Агар ўша ерда яшаб, меҳнат қилаётган киши олаётган маҳсулоти назарда тутилмаган ҳолда солиқ тўлайдиган бўлса, у ҳолда қийин аҳволда қолади. Мен сувсиз минтақалардан олинадиган солиқни анча камайтириш тарафдориман. Томди, Учқудуқ, Нурота районларининг ерлари Қизилқумга жойлашган. Бундай қараганда майдон катта, лекин ундан фойдаланиш имкониятлари чекланган. Демак, мана шу минтақада яшаб турган чўпонлар, деҳқонлардан олинадиган солиқ миқдори кам бўлиши керак. Яна бир таклифим шуки, суғорилмайдиган, унумсиз, лалми, қумлоқ ва тошлоқ ерлар учун тўловни бекор қилиш лозим.

Эътиборингизни қуйидаги масалалар жалб қилишни истардим. 8-модданинг «б» бандида белгиланган солиқ миқдори ўз вақтида тўланмаса, ўтган ҳар бир кун учун 0,5 фоиздан устама ҳақ ундириш ҳақида гап боради. Энди ўзингиз ўйлаб кўринг, ўша солиқни тўлаш имкони бўлмаган одам нима қилиши керак? Борган сари қарзга ботаверади-ку. Шунинг учун ҳам мен устама ҳақ ундириш фоизини бекор қилишни таклиф этаман. «Ер солиғи тўғрисида»ги қонун лойиҳаси қиёмига етказилиб, қайта ишланиши зарурлиги кўриниб турибди. Таклифим шуки, ушбу ҳужжат умуман маъқулланган ҳолда уни кейинги сессияда кўриб чиқиш мақсадида жамики мулоҳазалар ҳисобга олиниб, чуқур таҳлил этилиши, жойлардаги аниқ шарт-шароит ўрганилиб, қўшимчалар киритилиши лозим.

— Ҳозир биз муҳокама қилиб турган «Ер солиғи тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонуни лойиҳаси кўпдан буён ўз ечимини кутиб турган ижтимоий-иқтисодий, муаммоларга тааллуқли бўлиб, унинг қабул қилинишини кечиктириш мумкин эмас. Биз бугунги кунда бюджетдаги танқисликни, нарх-наво ва одамлар ойлиги орасидаги фарқни қоплашда бундай солиқ асосий омил эканлигини пайқамаслигимиз мумкин эмас. Мазкур лойиҳа комитет ва комиссиялар томонидан жумҳуриятдаги мавжуд имкониятни ҳисобга олган ҳолда ишлаб чиқилгани кўриниб турибди. Айни пайтда вилоятлар, районлардаги имкониятларни ҳам назардан қочириш ярамайди, — деб таъкидлади халқ депутатлари Когон район кенгашининг раиси, Ўзбекистон Компартияси район комитетининг биринчи котиби депутат **З. Шерипов**. Нотиқ қонун лойиҳасининг айрим моддаларига бир қанча қўшимча ва ўзгартишлар киритишни таклиф этди. Улар қуйидагилардан иборат:

Лойиҳанинг 1-моддасида ер учун ҳақ ҳар йили солиқ шаклида ундирилиб, унинг миқдори ер участкасининг сифати, қаердалиги ва сув билан қандай таъминланганига қараб белгиланади, дейилган. Сифати ва қаердалиги масаласи ҳечкимда савол туғдирмайди, лекин сув таъминотига келганда, чуқур ўйлаб кўришимиз керак. Сабаби — бундай қонунни қабул қилишимиздан мақсад, нафақат солиқ ундириш, балки ердан яхши ҳосил олиш ҳамдир. Шунинг учун ҳам «Гарантияланган сув билан таъминланишига қараб белгиланади» дейилса, мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман.

Бухоро вилоятида суғориладиган ерларнинг унумдорлик даражаси, яъни бонитети ҳамда катастри яқин ўн йил орасида умуман аниқланмаган ва илмий асослаб берилмаган. Қонун қабул қилинадиган бўлса, айрим вилоятлардаги ерларнинг бонитетини белгилашни тезлаштириш лозим. 3-модданинг «а» бандида «Қишлоқ жойларда ва бошқа жойларда» деган ибора ишлатилган. Қонунда ҳамма нарса аниқ ёзилиши шарт. Шунинг учун «Бошқа жойларда» деган ибора ёки тушириб қолдирилиши, ёки аниқ сўз билан алмаштирилиши лозим. 4-моддада ер солиғи тўловлари халқ депутатлари тегишли қишлоқ, район, шаҳар кенгашлари бюджетларига тушажаги кўрсатилган. Бу фикрни нотиқ тўла қўллаб-қувватлади. Айни пайтда тўловларнинг бир қисми жумҳурият, мухтор жумҳурият тадбирларини амалга ошириш учун Ўзбекистон ССР ва Қорақалпоғистон МССР бюджетида марказлаштирилиши мақсадга мувофиқ, деб топди у.

Чкалов номли Тошкент авиация ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директорининг ўринбосари депутат **И. Г. Волков** бир қанча таклифлар киритди.

— Халқ хўжалиги учун муҳим аҳамият касб этаётган корхоналарга нисбатан қандайдир табақалаштирилган коэффициентлар қўлланилиши зарур, — деди нотиқ. — Масалан, бизнинг бирлашмамизни олайлик. Бу йилга режалаштирилган фойда юз миллион сўмни ташкил этади. Шундан 66 миллион сўми корхонанинг ўзида қолади. 10 миллион сўмни болалар боғчалари, яна 10 миллион сўмни турар жой қурилишларига сарфлаймиз, 9 миллион сўм эса мавжуд уй-жой фондига хизмат кўрсатишга кетади. Бунинг устига ихтиёримизда пионер лагерлари, шифохоналар ва ҳоказо маданий-маиший муассасалар бор. Хуллас, йил охирига бориб сарф-харажатлар ҳисобига кўра корхонамизга 7 миллион сўмга яқин маблағ етишмай қолади. Бунинг устига ушбу сессияда биз келишиб олганимиздек, бозор иқтисодиётига ўтиш пайтида ўз ишчи-хизматчиларимизга компенсация тариқасида ҳақ тўлашимиз ҳам керак. Хуллас, жами 32,5 миллион сўм етишмай турибди.

Энди ер солиғи масаласига қайтайлик. Ҳаммаси бўлиб 31,5 миллион сўм миқдорида солиқ тўлашга тўғри келади. 64 миллион сўмни қаердан оламиз? Турар жойлар, болалар боғчаларини шаҳар ҳокимияти тасарруфига берайликми? Ёрдамчи хўжаликка умид боғлайликми? Ҳеч кимга сир эмаски, бундай хўжаликларнинг фойдасидан кўра зарари кўп. Мана шунинг учун ҳам мен жойлардаги аҳволни чуқур ўрганган ҳолда мазкур қонун лойиҳасини қайта кўриб чиқиш, уни мукаммаллаштириш зарур, деб ҳисоблайман.

— Аввало қонун содда тилда, оддий кишилар сўзлашадиган тилда ёзилиши керак, — деди халқ депутатлари Шаҳрисабз шаҳар кенгашининг раиси, Ўзбекистон Компартияси шаҳар комитетининг биринчи котиби **Ф. Омонов**. — Бу лойиҳани эса биз — депутатлар ҳам, ҳатто раҳбарлар ҳам тушунишимиз қийин бўлаяпти. Устига устак унда мунозарали моддалар бор. Масалан, ҳозир суғориладиган ерларга баҳо беришнинг беш балли системаси таклиф этилаяпти. Бу эса пахтага жорий қилинган бешта зонада табақалаштириб нарх белгилашдан олинган андозага ўхшайди. Ҳаммага маълумки, бундай система ҳеч қандай наф келтирмади. Уч балли система ҳам кифоя қилса керак.

Нотиқнинг фикрича, лойиҳанинг қишлоқ жойларда, районда, вилоят марказида ҳар гектар ердан олинадиган солиқ миқдори ҳақида гап борадиган моддаси ноаниқ, уни равшанлаштириш керак. Солиқни тўлаш муддати ҳақида баъзи депутатлар билдиришган эътирозлар ўринли. Колхоз ва совхозларда уни йилига бир марта — ноябрь ойининг ўрталарида тўлаш мақсадга мувофиқдир.

— Биз бугун деҳқончилик-саноат мажмуидаги барча меҳнат жамоаларининг манфаатларига дахлдор масалани, яъни ер солиғи тўғрисидаги қонун лойиҳасини муҳокама қилмоқдамиз, — деди Қорақалпоғистон Вазирлар Кенгаши раисининг ўринбосари депутат **К. Сарсенов**. — Мазкур ҳужжат ер ресурсларидан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлашга қаратилган. Қорақалпоғистон мухтор республикасига ўз қонунлари асосида ер солиғи миқдорини белгилаш ҳуқуқи берилган. Шуниси ҳам борки, бизнинг жумҳуриятимиз қонунлари Ўзбекистон ССР қонунларига асосланади. Ушбу қонун барча минтақалар учун умумий қонуниятларни ҳам, ҳар бир минтақанинг ўзига хос хусусиятини ҳам холис акс эттиришидан ғоят манфаатдормиз.

Орол денгизининг қуриб бораётгани ва Амударё этакларидаги сувда минерал моддаларнинг кўплиги натижасида бу музофотнинг бир вақтлар унумдор бўлган ажойиб ерлари ишдан чиқди. Денгизнинг қуриган қисмидан шамол ҳар йили миллион-миллион тонна пестицидларга бой туз чангини экинзорларга учириб келаётганлиги аҳволни янада ҳам мушкуллаштириб қўймоқда. Биз ернинг сифатига баҳо берилаётганда нафақат ҳосилдорликни, балки етиштирилган маҳсулот сифатини ҳам ҳисобга олиш зарур, деб ўйлаймиз.

Нотиқ шундай таклиф киритди: экология фалокатига учраган минтақаларда ер солиғидан йиғилган маблағнинг ҳаммаси маҳаллий кенгашлар тасарруфида, қолиши ҳамда ерларни мелиоратив жиҳатдан яхшилашга сарфланиши керак. У ана шундай тузатиш ва қўшимчаларни киритган ҳолда «Ер солиғи тўғрисида»ги Ўзбекистон ССР қонуни лойиҳасини маъқуллади.

Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси депутат **Пиримқул Қодиров** сўз олади. У мазкур сессияда кун тартибига қўйилган масалалар муҳокамасида қатнашаётган нотиқлар умуман амалий тусда гапираётганликларини таъкидлаб ўтди, мазкур қонун лойиҳаси хусусида ўз таклиф ва мулоҳазаларини билдирди.

— Ерни она замин деймиз. Ўзбекистоннинг тупроғини олтинга тенглаштирамиз, афсуски, неча ўн йиллар давомида ана шу олтинга тенг тупроғимизни қадрсизлантириб юбордик, — деди таниқли адиб. — Бунга сабаб шуки, ер эгасиз қолди, унинг ҳолати учун ҳечким жавоб бермай қўйди. Инсоф билан айтадиган бўлсак, бугун муҳокама қилинаётган қонун лойиҳаси она заминини қадрлашга қаратилган. Баъзи нотиқларнинг сўзларида чўчиш, ҳадиксираш сезилди. Аммо масалага чуқурроқ ёндашиш керак. Мен бундай қонун қабул қилинса, деҳқонлар, барча боғ ва полиз эгалари ерни эъзозлайдилар, жамоа ва давлат хўжаликлари оқилона иш юритадилар, суғориладиган майдонларнинг ҳар қаричидан самарали фойдаланадилар, деб ўйлайман.

Депутат шаҳарлар ҳудудида ўз иншоотларини қураётган корхоналар, муассасалар ва ташкилотлардан ер солиғи олишнинг мақсадга мувофиқлигини таъкидлади. Ўзидан аввал сўзга чиққан депутат Волков билан мунозарага киришди.

— Бу ерда ўртоқ Волков бир қатор талаблар қўйди, бирлашма тасарруфида 600 гектардан зиёдроқ ер борлигини, солиқ тўланадиган бўлса, корхонага қийин бўлишини айтди. Мен ўша завод цехларини айланганман. Айтишим мумкинки, ортиқча ерлар кўп. Бир вақтлар текин эди, ким қанча ер хоҳласа, шунча олаверарди. Бундан буён ҳамёнига қараб иш қилади. Масалан, Японияда муассаса, меҳмонхона ёки завод қуриш керак бўлса, шаҳар марказига яқин жойнинг ҳар гектарига миллион доллар тўланади. Биз эса 30—40 минг сўм ҳақида гап юритаяпмиз. Ер халқимизнинг энг катта бойлиги эканини, уни қадрлашимиз, асраб-авайлашимиз зарурлигини унутмайлик.

Мен қонун тузилмасида барча ҳуқуқий давлатларда амал қиладиган ер кодексини бузганлик учун, ҳаммани боқадиган, тўйдирадиган ерга, атроф муҳити ва бутун халққа етказилган зарар учун жарима солиш системасини кўрмаяпман. Масалан, капролактам заводи ўз чиқитлари билан теварагидаги юзлаб гектар ерни заҳарлаяпти. Алюминий заводи эса Сурхон воҳасига жуда катта зиён етказмоқда. Бу корхоналар жарима тўлашлари керак, деб ўйлайман. «Ер солиғи тўғрисида»ги қонун лойиҳасида эса бу масала кўзда тутилмаган.

Сирдарё халқ назорати комитети раисининг ўринбосари депутат **Х. Шукуров** ўз нутқини хўжалик юритишнинг экстенсив усуллари муаммоларидан бошлади. Бу усул тупроқ унумдорлиги пасайишига сабаб бўлди. Оқибатда ер орниқлаб кетди, химикатлар кўп солинаверганидан дардга чалинди. Нотиқ тупроқ тузилишида рўй берган салбий ўзгаришларни ўрганиб, ер касалини даволаш чораларини кўрадиган махсус комиссия тузишни таклиф этди.

— Мен, — деди у, — Пиримқул аканинг гапларини тўла қўллаб-қувватлайман. Жуда кўп ер бекор ётибди. Лоақал Туркистон тизма тоғларининг этакларидаги адирларга назар ташлайлик. Илгари шу ерлардан минг-минг тонналаб ҳосил етиштирилларди. Буғдой, кунжут, зиғир, тариқ экардик. Баъзи жойларда эса эрта баҳорда арпа сепиб, унинг ҳосили етиштириб олингач, тариқ экиларди. У ҳам битарди.

Нотиқнинг фикрича, қонун лойиҳасида шаҳарлардаги уйларнинг ва томорқаларнинг эгаларига солиқ солишга доир модда етарли даражада аниқ эмас. Шунинг учун ҳам уни диққат-эътибор билан қайта кўриб чиқишни, равшанлик киритишни сўради у.

Кўрамизки, «Ер солиғи тўғрисида»ги қонун лойиҳаси муҳокама қилинаётганда фикрлар хилма-хил бўлди. Айни пайтда кўплаб қимматли таклифлар айтилди, фикр-мулоҳазалар билдирилди. Муҳокаманинг умумий якуни шу бўлдики, ернинг ҳар бир қаричини эъзозлаш, асраб-авайлаш, қадрлашга қаратилган ҳуқуқий ҳужжатни қабул қилишни ҳаётнинг ўзи тақозо этаяпти. Навбатдаги сессияга қадар мазкур қонун лойиҳаси Олий Кенгашнинг тегишли комитетларида қайта кўриб чиқилади, депутатларнинг таклифлари, фикр-мулоҳазалари чуқур ўрганилиб, у тағин ҳам пишиқ-пухта ҳолга келтирилади, албатта.

* * *

Ҳуқуқий давлат бунёд этилаётган ҳозирги кунда қабул қилинадиган ҳар бир қонун пишиқ-пухта тайёрланиши зарурлигини таъкидлаб ўтишга ҳожат бўлмаса керак. Жумҳурият Олий Кенгашнинг навбатдан ташқари IV сессияси буни яққол кўрсатди. «Ўзбекистон ССРда жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонун лойиҳаси муҳокамаси чоғида бу ҳужжатга ҳечким бефарқ қарамади, кўпчилик минбарга чиққиси, ўз муносабатини билдиргиси келди. Айниқса жамоат ташкилотларининг вакиллари, ижодий зиёлилар фаоллик кўрсатдилар, оташин, баъзан эса меъёридан ошириб юборилган кескин нутқлар ҳам сўзлади, у ёки бу масалага ойдинлик киритиш учун луқма ташлашлар бўлди, конструктив таклифлар, қўшимча ва тузатишлар киритилди.

Шундай бўлиши табиий, албатта. Негаки Қонунчилик, қонунийлик ва ҳуқуқ-тартибот масалалари комитети раиси Э. Ҳ. Халилов маърузасида таъкидланганидек, ушбу қонун одамларнинг ижтимоий фаоллигини ўстиришга, уларнинг ўз манфаатларини янада тўлароқ ифода этишларига ҳамда ҳуқуқларининг кафолатларини мустаҳкамлашга ёрдам бериши керак. Жумҳурият тарихида биринчи марта фуқароларга жамоат ташкилотларини тузиш эркинлиги берилди. Орадан 70 йил ўтгач, мамлакатимиз яна бузилмас демократик нормалардан бири — жамиятда турли сиёсий партиялар ва ҳаракатлар эркин амал қилишига қайтмоқда. Бу билан биз кўп партиялилик даврини расман бошламоқдамиз.

(Давоми 3-бетда).

РЕСПУБЛИКА ТАҚДИРИ, ХАЛҚНИНГ КЕЛАЖАГИ УЧУН ЧУҚУР МАСЪУЛИЯТ ТУЙҒУСИ

(Боши иккинчи бетда).

Шуниси эътиборга моликки, лойиҳанинг дастлабки нусхаси, вазирликлар, идоралар, давлат комитетларида, халқ депутатлари вилоят кенгашларида, жамоат ташкилотларида кенг муҳокама қилинди. Шу тариқа у депутатлар ихтиёрига анча мукаммал ҳолда ҳавола этилди.

Биринчи бўлиб сўз олган Ўзбекистон Компартияси Самарқанд вилоят комитетининг котиби депутат **С. А. Нишонов** бундай деди:

— Кўп партиявийлик ҳақидаги, турли ижтимоий ва сиёсий бирлашмаларнинг фаолияти тўғрисидаги масала кўриб чиқилаётганда унга ягона мезон билан ёндашиш зарур. Бу бирлашмалар халққа нима беради? Ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий вазиятни соғломлаштиришга ҳисса қўша оладими? Биз ана шундай саволларга жавоб топишдан келиб чиқмоғимиз керак.

Кейинги икки йил мобайнида жумҳуриятимиз ҳудудида, жумладан Самарқанд вилоятида пайдо бўлган ҳамда фаолият юритаётган сиёсийлашган жамоат бирлашмаларининг ишини таҳлил этсак, уларнинг ривожланишида бир қанча асосий таомиллар борлигини кўрамиз. Булар аниқ-равшан ижтимоий-иқтисодий муаммоларни ҳал этишдан четга чиқиш, ошкораликдан фойдаланган ҳолда ном қозониш, нима қилиб бўлса ҳам ҳокимият тепасига яқинлашиш ва ҳоказолардир. Айни пайтда очиқдан-очиқ Советларга, социализмга қарши чиқиш, миллий тикланиш ғояларини миллатчилик ғоялари билан алмаштириш жараёни рўй бермоқда.

Вилоят партия комитети ҳар қандай ижтимоий-сиёсий ташкилотлар билан ҳамкорлик қилишга тайёр эканлигини бир неча бор билдирди. Лекин мана шу ташкилотларнинг фаолияти жумҳурият Конституцияси ва қонунларига зид бўлмаслиги, Ўзбекистон халқининг энг муҳим муаммоларини ечишга, уларнинг турмуш даражасини оширишга, демократик жараёнларни ривожлантиришга йўналтирилган бўлиши лозим.

Депутат қонун лойиҳасини муҳокама қилар экан, уни чуқур таҳлил этиб, бир қанча қимматли таклифни ўртага қўйди. Жумладан, нотиқ ҳужжатнинг таҳририй томонларига эътиборни қаратди. 15-моддадан «Жамоат бирлашмаларининг ҳуқуқлари уларнинг уставларида қайд этилади» деган сўзлар чиқариб ташланмоғи керак, деди у. Агар ҳар бир жамоат бирлашмаси ўз ҳуқуқларини ўзи белгилайдиган бўлса, бебошлик вужудга келиши мумкин.

Хоразм вилоятининг бош имомхатиби депутат **Муҳаммадсаид хожи Раҳматилло ўғли** сўз олади. У турмушимизда ҳурфикрлилик ва ошкоралик вазияти қарор топаётганлигини айтди, турли жамоат ташкилотларини тузиш ва улар фаолият кўрсатишлари учун имконият яратиб берилганлигини давлатимизнинг ўз фуқароларига ғамхўрлиги, яккаҳокимлик даврининг ўрнини фуқаролар эркинлиги даври эгаллаганлигининг реал далолати, деб баҳолади. Бироқ бу эркинликни суиистеъмол қилмаслик — қонун лойиҳасида одамлар осойишталигини бузадиган ҳамда миллий ғурур шиори остида тўқнашувлар, можаролар келтириб чиқарадиган жамият ёки партия тузиш мақсадга муаофиқ эмаслиги тўғри белгилаб қўйилган.

Заминимизда ислом қарор топганига бир минг уч юз эллик йил бўлди. Лекин Оллоҳ яратган қонунларни бирор-бир партия тузиш билан ҳатто у ўзини «Ислом» партияси деб атаган тақдирда ҳам ўзгартириш номақбул иш. Имомнинг фикрича, ана шу партия тепасида эътиқодсиз кишилар туришибди. Улар динимизни қурол қилиб олиб, ёшларни эркин тарбиялашга зимдан тўсиқ бўлишмоқда.

Биз қанақа ташкилот бўлмасин, у халқимиз фаровонлиги учун курашган тақдирдагина ҳайрихоҳлик кўрсатамиз, фаолиятига муваффақият тилаймиз. Жумҳуриятимиз учун ишлаб чиқилган жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонун лойиҳаси иттифоқнинг шунга ўхшаш қонунидан унча фарқ қилмайди, қисман тузатишлар киритилган, холос. — Халқ депутатлари Учқўрғон район кенгашининг раиси, район партия комитетининг биринчи котиби депутат **Р. Раимжонов**нинг хулосаси мана шундай бўлди.

— Бу қонунни қабул қилаётганда аввало жамоат ташкилотларининг республикамиз ҳаётидаги аҳамияти ва ўрнини аниқ белгилаб олиш зарур, — деди нотиқ. Ҳар бир тузилма фаолиятига республиканинг ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий турмушини яхшилашга қўшаётган ҳиссасига қараб баҳо берилиши керак. Ана шундай сиёсий бирлашмалардан бири Ўзбекистон Коммунистик партиясидир. У ўз тарихи мобайнида қилган ишлари билан ишонч ва обрў қозонди. Ҳозир ҳам халқнинг турмуш даражасини ошириш, миллий, маданий ва маърифий қадриятларни тиклаш учун кўп куч-ғайрат сарфламоқда. У яккаҳокимликдан воз кечди, шунга қарамай кўп миллатли республикамизнинг тақдири учун масъулиятни ўз зиммасидан соқит қилмади. Коммунистик партиянинг саъй-ҳаракати туфайли Ўзбекистонда сиёсий, вазиятни бир қадар барқарор сақлаб туришга, иқтисодий бузилишлар, ижтимоий муносабатлардаги тартибсизликларга йўл қўймасликка муваффақ бўлинди. Партия комитетларининг совет идоралари билан яқин ҳамкорлиги яхши самара бермоқда.

Нотиқ ана шу фикрларга асосланиб, қонун лойиҳасига Ўзбекистон Компартиясининг ҳуқуқлари ҳамда унинг фаолиятидаги асосий йўналишларига доир қоидаларни киритишни таклиф этди.

— Қонун лойиҳасидаги жамоат ташкилотларининг Ўзбекистон ССР Конституциясига зид келадиган фаолиятини таъқиқлаш белгилаб қўйилган 3-моддани қўллаб-қувватлайман, — деди халқ депутатлари Косон район кенгашининг раиси, район партия комитетининг биринчи котиби депутат **Қ. Тўйчиев**. — Биз бугун қабул қилаётган қонун инсон эркинлигини муҳофаза этиш учун асос бўлиши лозим. У давлат бошқаруви идораларини уларга тазйиқ ўтказишга ҳар қандай уринишлардан ҳоли қилиш зарурлигини таъкидлади.

Нотиқ қонун лойиҳасига бир қанча таклиф киритди. Жумладан, унинг фикрича, жамоат ташкилотларининг уставларида бошқа республикалар ва мамлакатларнинг фуқаролари аъзо бўлишлари мумкинлиги тўғрисидаги қоида бўлмаслиги керак — биз ўз муаммоларимизни ўзимиз, ташқаридан аралашувсиз ҳал қилишимиз лозим.

Шунингдек, у жамоат ташкилотлари ўз байроқларига эга бўлишлари ҳуқуқини беришга қарши фикр айтди. Бизда Ўзбекистон байроғи бор ва у республикада ягона ялов бўлиши керак.

Ўрта Осиё темир йўли темирйўлчилар касаба уюшмасининг раиси депутат **А. А. Абдуллаев** қонун лойиҳасига бир нечта тузатиш киритишни таклиф этди. Лойиҳада «Ғайридемократик тарзда зўравонлик қилиб тазйиқ ўтказиш таъқиқланади» деган жумла бор. Бу унчалик тушунарли эмас. Нима назарда тутилаётгани — давлат идораларига қарши пикетлар ташкил этишми, иш ташлашга даъватларми, рухсатсиз митинглар ва намойишлар ўтказиб, ҳукуматнинг истеъфога чиқишини талаб қилишми — лўнда ва аниқ-равшан изоҳлаб бериш лозим. Нотиқ терговда бўлган ёки жазо муддатини ўтаётган шахслар жамоат бирлашмаларини тузиш ҳуқуқига эга эмасликлари тўғрисидаги масалани кўриб чиқишни таклиф этди. Унинг фикрича, янги тузилаётган ташкилотларнинг уставларн мажбурий тарзда ҳуқуқий экспертизадан ўтиши лозим.

— «Ўзбекистон ССРда жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонун лойиҳаси ҳар томонлама ва пухта ўйлаб ишлаб чиқилган, — деб гап бошлади Беруний районидаги «Правда» жамоа хўжалигининг аъзоси депутат **Р. А. Реймбоева**.—Бироқ жамоат бирлашмаларини ва уларнинг уставларини рўйхатга олиш билан боғлиқ моддага вилоятлардаги ва Тошкент шаҳридаги ҳуқуқий идоралардагина эмас, шу билан бирга халқ депутатлари кенгашларининг тегишли ижроия комитетларида ҳам амалга ошириш мумкинлиги тўғрисидаги бандни қўшимча қилиб ёзиб қўйиш керак. Нега деганда Советлар, маҳаллий ҳокимият ўз ҳудудида рўй бераётган жамики ишлар учун жавобгардир. Нима учун жамоат тузилмаларининг фаолияти улар назаридан четда қолиши керак? Нотиқ 4-бобнинг 20-моддасига «Жамоат бирлашмаларини рўйхатга олган адлия органлари ана шу тузилмаларнинг иш фаолиятлари тўғрисида халқ депутатлари кенгашлари, уларнинг ижроия комитетлари олдида вақти-вақти билан ҳисоб бериб турадилар» деган жумла қўшишни таклиф этди.

Халқ депутатлари Жиззах район кенгашининг раиси, район партия комитетининг биринчи котиби депутат **М. Ҳасанов** район партия комитетлари ва бошланғич партия ташкилотларининг ҳозирги босқичдаги тарғибот ишлари ҳар томонлама кучайтирилиши зарурлигини таъкидлаб ўтди.

— Турли «демократлар» томонидан ташкил этилаётган ва ўтказилаётган ҳар хил йиғилишлар, митинглар ва ташвиқотлар, тарқатилаётган миш-мишлар натижасида кенг халқ оммаси орасида ҳозирги тузумга, қайта қуришга нисбатан ишончсизлик пайдо бўлаяпти, тартиб-интизом пасайиб кетмоқда, ишлаб чиқариш режалари бажарилмай қолаяпти. Бундай йўл ишёқмасларга, умрида бирор жойда ёлчитиб тер тўкмаган дангасаларга, «бақироқлар»га қўл келмоқда.

Юз бераётган воқеаларни таҳлил этар эканмиз, шундай савол туғилади: «Демократия» ниқоби остидаги кучлар халқ орасида шунчалик иш олиб бораётган бир пайтда нима учун партия комитетлари, Советлар ва жамоат ташкилотлари мафкуравий фаолиятни кучайтирмаяптилар? Депутат-коммунистлар партиянинг сиёсатини ҳаққоний ва тушунарли қилиб тушунтириб беришлари лозим. Уларнинг ҳар бири меҳнатда шахсий намуна кўрсатиши, одамларни ўзига эргаштириши ҳозирги пайтда катта аҳамиятга эга.

Нотиқ қонун лойиҳасини муҳокама қилар экан, жамоат бирлашмаси ҳатто ўн кишининг ташаббуси билан ҳам ташкил этилиши мумкин, дейилган бўлимда уларнинг сонини ҳеч бўлмаганда 50 киши қилиб белгилаб қўйиш лозимлигини таъкидлади.

— Ҳозир менга бир мурожаатнома кўрсатишди, — деди ўз нутқида Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг котиби депутат **Муҳаммад Солиҳ**.— Гўё у «Эрк» демократик партияси номидан бўлиб, халқ орасида тарқатилаётганмиш. Бу ҳужжат референдумга муносабат билдирар экан. Тўғри, шунга ўхшаш мурожаатнома «Эрк» демократик партиясининг иккинчи қурултойида ўқилган эди. Лекин у қўллаб-қувватланмаган, чунки референдумга муносабатдан кўра муаллифларининг коммунизмга қарши кайфияти акс этганди. Биз демократик позициядамиз. Баъзи бошқа ташкилотлардан фарқ қилароқ, ғайрикоммунистик жазавани қаттиқ қоралаймиз. Биз ҳокимият тепасида турган ёки турмаган ҳар қандай партияга оппозицияда бўлишга ҳақлимиз, лекин асло қатағон қилиш сингари чоралар кўриш тарафдори эмасмиз. Биз сталинизм усулларига қаршимиз ва шунинг учун ҳам ўз ижтимоий тажрибамизда бундай усулларга амал қилмаймиз.

Депутат муҳокамага қўйилган қонун лойиҳаси ҳақидаги ўз фикрини баён этди. Киритилаётган тузатишлардан кейин у суд таъқиб этадиган ҳуқуқий ҳужжатга айланиб қолиши мумкинлигидан хавотирда эканлигини айтди. Чунки бу қўшимчаларда таъқиб қилишлар, жавобгарликка тортиш ва ҳоказолар тўғрисида кўпроқ гап борди. Агар қонун янги вариантда қабул қилингудек бўлса, бу демократия сари силжиш эмас, орқага қайтиш бўлади. Дастлабки нусхаси маъқул деди у.

Ўзбекистон Олий Кенгаши ошкоралик масалалари комитети раисининг ўринбосари депутат **Ж. Маматов** қабул қилинаётган қонун демократияни, ижтимоий ташаббускорликни ривожлантиришга самарали ёрдам бериши кераклигини таъкидлади. Бу қонун қабул қилинадиган кун республикамиз учун тарихий сана бўлиб қолажак, деди у. Нега деганда бугун — Ўзбекистонда турли партияларга йўл очиладиган кун. Биз шу бугун бирлашишимиз керак ва бирлаша оламиз ҳам. Нима учун? Назаримда, ҳаммамизнинг — ниятимиз муштарак. Ўзбекистон Президентининг ҳам, ҳозиргина Муҳаммад Солиҳ айтиб ўтганидек «Эрк»нинг ҳам ташвиши битта: жумҳуриятимизда тинчлик ва осойишталик бўлсин. Ҳозирча ҳаммамиз битта оловда ёнаяпмиз, лекин кўзланган манзилга томон турли йўлдан бормоқдамиз. Кимдир асфальт йўлдан, кимдир сўқмоқдан. Охир-оқибатда манзилга албатта етиб борамиз.

Депутат республикада демократия ишига, илғор ижтимоий кучларни жипслаштиришга ёрдам берадиган мазкур қонунни халқ депутатлари шубҳасиз қабул қиладилар, деб ишонч билдирди.

Бундан аввал Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг мажлиси тўғрисидаги ахборотда хабар берилганидек, жамоат бирлашмалари тўғрисидаги қонун депутатлар киритган қўшимчалар ва ўзгартишлар ҳисобга олинган ҳолда қабул қилинди.

* * *

Кейинги 40 йил мобайнида мамлакат иқтисодиёти ўзининг энг танг нуқтасига келиб қолди. Дўконларнинг пештахталари ҳувиллаб ётибди. Керакли молни топиш амри маҳол. Бозорда, аниқроғи чайқовда нархнаво осмонда. Бунга сабаб саноат корхоналари ишида парокандалик вужудга келганлигидир — кооперация шартномалари бажарилмаяпти, натижада ишлаб чиқариш режалари тўлмай қолмоқда, демакки, сотувга товар етказиб бериш ҳам кам. Аҳволни ўнглаш иложи борми? Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг навбатдан ташқари тўртинчи сессияси муҳокамасига қўйилган муҳим ҳужжатлардан яна бири — «Ўзбекистон ССРдаги корхоналар тўғрисида» қонун лойиҳаси депутатларда келажакка умид уйғотди, қалбларга нур олиб киргандек бўлди. Сабаби— мазкур қонун олдига қўйилган бош вазифа товар ишлаб чиқарувчиларнинг ривожланиш йўли ва фаолият кўрсатишига ғов бўладиган ҳамма нарсани бартараф этишдан, бозор муносабатлари шароитида корхоналарнинг бир маромда ҳамда сифатли ишлашини таъминлашдан иборат. Олий Кенгашнинг Саноат, халқ истеъмоли моллари, аҳолига хизмат кўрсатиш ва савдо комитети раисининг ўринбосари О. Маҳмудовнинг маърузасини шу соҳанинг билимдонлари чуқур, атрофлича муҳокама қилиб, қимматли таклифлар, амалий қўшимчалар ва тузатишлар киритишгани фикримизга далил бўла олади.

Муҳокамани «Узбекгазстрой» трестининг бошқарувчиси депутат **В. Содиқов** бошлаб берди. Нотиқ муҳокамага қўйилган қонун лойиҳасининг мазмунидан қониқиш ҳосил қилганлигини айтди.

— Мазкур лойиҳа, — деди у,— корхоналар раҳбарларига уларнинг ҳаракатларида катта мустақиллик беради, ташаббускорлик ва тадбиркорлик йўлидаги кўпгина ғовларни олиб ташлайди.

Депутат қонунлар кўп қабул қилинаётгани, аммо яхши ишламаётгани ҳақида афсусланиб гапирди. Иқтисодий тангликни тезроқ бартараф этишга йўналтирилган қонунлар ҳам, Президент фармонлари ҳам, бошқа қарорлар ҳам кўпинча қоғозда қолиб кетаяпти, чунки уларнинг бажарилишини назорат қилиш суст.

Етилган муаммоларни ҳал этишга жиддий эътибор ва манфаатдорлик билан қаралса, ишда силжиш бўлиши аниқ. Тажрибадан бунга мисоллар кўп. Масалан, Фарғона вилоятидаги 104 та давлат хўжалиги, 80 та жамоа хўжалиги, 13 та районнинг ҳаммасини, шаҳарларни газлаштириш тўғрисидаги қарор тўлиқ бажарилди. Бунга барча имкониятлар ишга солингани, шартнома мажбуриятларига тўлиқ риоя этилгани учун эришилди. Корхоналар тўғрисида қабул қилинаётган қонун ижроси устидан ҳам изчил назорат ўрнатилиши лозим.

Наманагандаги аврли газламалар шойи ишлаб чиқариш бирлашмасининг бош директори депутат **М. Каримов** сессия қатнашчилари диққат-эътиборини саноат корхоналарини замонавийлаштириш масаласига жалб қилди. Иш пухта ташкил этилмаса, энг янги машина ускуналар ва технология билан таъминланмаса, у ҳолда ҳар қандай яхши қонунлар, орзу-ниятлар ва режалардан самара йўқ. Шунинг учун ҳам лойиҳадаги моддаларни ойдинлаштириш, айрим зиддиятларни йўқотиш керак. Жумладан, корхоналарнинг бирлашма таркибидан чиқиши янги корхоналарни маҳаллий кенгашларда рўйхатдан ўтказиш шартлари, даромадларни тасарруф этиш тартиби ва бошқаларда ҳамма нарса лўнда ва аниқ ёзиб қўйилиши лозим.

— Мен корхона раҳбари сайлаб қўйилиши тўғрисидаги жумлани лойиҳадан олиб ташлашни таклиф этаман, — деди нотиқ. — Нега деганда тажриба сайлов натижасида жамоаларга бош бўлиб қолган кўпгина раҳбарлар кейинчалик ўз вазифаларини уддалай олишмаётганини кўрсатди. Ҳозирги мураккаб сиёсий ва иқтисодий беқарорлик вазиятида бу усул унчалик тўғри келмайди.

Депутат корхоналарни моддий-техника ресурслари билан давлат таъминлаши хусусида гап борган бандни «Давлат эҳтиёжлари учун бажарилаётган барча ишларга» деган сўзлар билан тўлдириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайди.

— Бир қарашда лойиҳа жуда мукаммал ишлаб чиқилган, у ёки бу корхонанинг муваффақиятли фаолият юритиши учун барча жиҳатлар ҳисобга олингандек кўринади, — дейди касаба уюшмалари Қорақалпоғистон республика Кенгашининг раиси депутат **О. Куниязаров**. — Лекин бу ҳужжат билан чуқурроқ танишилганда бир қанча муаммолар ҳал этилмагани маълум бўлади.

Хўжалик алоқаларини мустаҳкамлаш, корхоналарни моддий-техника ресурслари билан мунтазам таъминлаб туриш ҳозирги энг муҳим масалалардан бири ҳисобланади. Бозорга ўтиш даврида маҳсулот ишлаб чиқарувчиларга ҳам истеъмолчиларга ҳам катта эркинлик берилади. Лекин бунда хўжалик алоқаларининг бузилиш хавфи ҳам йўқ эмас. Қонун лойиҳасида эса шартнома мажбуриятларини, кредит, ҳисоб-китоб ва солиқ интизомини бузган корхона қандай жавобгарликка тортилиши аниқлаб қўйилмаган. Молия-мол номутаносиблиги, бир қатор маҳсулот турлари танқислиги мавжуд бугунги пайтда корхоналар турлича табиий айирбошлаш йўли билан бўлса-да, ишлаб чиқариш воситаларини мустақил қидириб топишга мажбур бўлмоқдалар. Ишлаб чиқаришда беқарорликнинг, шартномаларга кўра маҳсулот етказиб беришдаги узилишларнинг, ижро интизоми сусайиб кетганлигининг сабаби ана шундан.

Депутат корхонани бошқариш ходимларини тайинлаш ва ишдан бўшатиш тартибини белгиловчи бўлим хусусида қимматли фикрлар билдирди.

— Касаба уюшмаси идораларига, — деди у, — анчагина шикоятлар тушаяпти. СССР Конституцион назорат комиссияси ғайриқонуний ишдан бўшатилган тақдирда шикоятлари кўриб чиқилмайдиган раҳбар ходимларнинг анчадан буён амалда бўлган рўйхатини бекор қилди. Чамаси, кўпгина раҳбар идораларда буни билишмайди ёки билишни исташмайди. Шунинг учун ҳам ўзларига маъқул бўлмай қолган раҳбарлардан қутулишда давом этишмоқда. Биз қабул қиладиган қонунда ана шундай номақбул ишларга тамомила чек қўйилиши керак.

— Бу йил бозор иқтисодиётига ўтиш учун тайёргарлик кўриш, Иттифоқ шартномасининг тузилмай қолаётгани натижасида корхоналар олдида жиддий қийинчиликлар пайдо бўлди, — деди Тошкент чинни заводининг директори депутат **Ф. Н. Раҳматуллаев**. — Масалан, бизнинг корхонамиз учун хом ашё Украина, Карелия, Россиядан келади. Бу йил хом ашё етказиб бериш тўғрисида шартнома туздик, лекин у бултургига қараганда 3-4 баравар қимматга тушмоқда. Завод жамоаси ўзининг молиявий аҳволини яхшилаб олиш йўлларини излаяпти. Янги поток барпо этишга, унда ишлаб чиқарилган маҳсулотнинг режадагидан ортиқчасини валютага сотишга қарор қилдик. Ҳисоб-китоблар шуни кўрсатадики, амалдаги йилнинг ўзида биз 2 миллион сўмлик маҳсулотни валютага сотишимиз мумкин экан. Ана шу маблағ завод эҳтиёжларини қондирибгина қолмасдан, айни пайтда бутун жумҳурият енгил саноати муаммоларини ҳал этишга ёрдам беради. Ташаббускорлик ва тадбиркорлик кўрсатиш учун ҳар бир корхонада имконият етарли. Янги қонун эса яширин резервларни ишга солишга кўмаклашмоғи лозим.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг Мудофаа, давлат хавфсизлиги ва ҳарбий хизматчиларни ижтимоий жиҳатдан муҳофаза этиш масалалари комитетининг раиси депутат **В. Р. Ниёзматов** ҳам музокарада қатнашиб, мазкур ҳужжатни бир қанча тузатишлар ва аниқликлар билан тўлдирди. Нотиқнинг фикрича, ҳаётда турли хил оғир вазиятлар, фожиалар, табиий офатлар рўй бериб туради, уларнинг оқибатларини тугатишдаги асосий оғирлик корхоналар, Фуқаро мудофааси зиммасига тушади. Шунинг учун ҳам қонунни хўжалик фаолияти меҳр-мурувватга, ихтисослаштирилган авария-қутқарув бўлинмаларини жиҳозлаш, уларнинг моддий-техника базасини ривожлантиришга қаратилган бюджетга ўтказиладиган тўловлардан корхоналарни озод қилиш керак, деб ҳисоблади у.

Қонун депутатлар томонидан билдирилган таклиф ва мулоҳазалар ҳисобга олинган ҳолда қабул қилинди. Шундан сўнг сессия кун тартибидаги бошқа масалаларни кўриб чиқди.

* * *

Бу гал Олий Кенгаш муҳокамасига жумҳуриятимиздаги сиёсий-маънавий, иқтисодий-молиявий ва ҳуқуқий вазиятни барқарорлаштиришга, аҳоли турмуш даражасини оширишга қаратилган тўққизта қонун лойиҳаси киритилганди, депутатларнинг қизғин баҳс-мунозаралари, қаттиқ тортишувлардан кейин саккизтаси тузатишлар ва қўшимчалар билан қабул қилинди, «Ер солиғи тўғрисида»ги қонун лойиҳаси эса келаси сессияда яна муфассал кўриб чиқиш мақсадида қиёмига етказиш учун Олий Кенгашнинг тегишли комитетларига топширилди

Хулоса ўрнида қуйидагиларни таъкидламоқчимиз. Музокараларда қатнашган депутатларнинг сўзларидан, танаффус пайтларидаги ўзаро суҳбатлардан англадикки, бизда умуман яхши қонунлар, қарорлар қабул қилинади, фармонлар чиқарилади, аммо уларнинг ижроси пухта йўлга қўйилмагани боис амалий таъсир кучи сезилмайди. Шундан хавотирлик ва кўнгил тўлмаслик изҳорини тушуниш қийин эмас. Нуфузли доираларда, хусусан Олий Кенгашдек мўътабар даргоҳда кўпчилик хоҳиш-иродаси билан қабул қилинган қонуну қарорлар расмиятчилик доирасидан чиқиб, жамият ҳаётининг барча қатламларига чуқур кириб боришидан, ўз вазифасини бажариб, кутилган самарани беришидан халқимиз ғоят манфаатдордир.

Музокара тафсилотини
Т. МИРҲОДИЕВ тайёрлади.

ТУЗАТИШ

Рўзноманинг 26 февраль сонида эълон қилинган Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг «Ўзбекистон ССРда жамоат бирлашмалари тўғрисида»ги қонунни кучга киритиш ҳақидаги қарорнинг тўртинчи абзацидаги сўнгги уч қатор қуйидагича ўқилсин: «11-модда тўртинчи қисмининг устави у қабул қилинган кундан бошлаб бир ой муддат ичида рўйхатга олиш ҳақидаги қоидаси қўлланилмайди».

ШУНДАЙ КОРХОНА БОР...

ТУРАҚЎРҒОН «ШИРИНЛИК» КОМБИНАТИНИНГ ЮТУҚЛАРИ, МУАММОЛАРИ, ИСТИҚБОЛИ

...Бултурнинг кеч кузи. Комбинат директори Абдухалил Давлатов ўз хонасида хомуш ўтирарди. «Бу қандай гап? Кўриб даҳшатга тушасан киши. Шунча мева исроф бўлса-ю саралаш, қуритиш ҳеч кимнинг хаёлига келмаса», — деганди ўшанда у «Правда Востока» рўзномаси (1990 йил 28 июль)даги суратли лавҳага ишора қилиб.

Директор ҳақ эди. Унинг «таъна»ларини эшитиб, афсус билан ўйлай бошладим. Кейинги икки йиллик Москвадаги ҳаётимда Люблино районига кўп бордим. Ўзбеклар ўз неъматларини шу ҳудудда сотишади. Аниқроғи — район таъминотини оталиққа олишган. Деҳқон ўз молини поездга ортиб, Москвада ўн кунлаб кўзи тўрт бўларди. Темир йўл станцияларидаги интизомсизлик шундай қилишга мажбур этарди. Ниҳоят ҳосил пештахта юзини кўрарди. Идишларга авайлаб солинган олма, нокнинг бирор жойи заҳаланган бўлса ҳам харидор қочарди. Ўн кунлаб йўл босиб келган мева сифатини ўзингиз чамалаб олаверинг. Қардошларимиз битталаб териб олишга хоҳиш билдиришарди. Бундай хурмача қилишдан сотувчилар лол эдилар. «Булар тўйиб кетган ўзи, ҳеч қачон деҳқоннинг косаси оқармас экан-да. Қандай ғирром режалаштиришки, «эшовидан тушови қиммат» бўлса», дегувчилар кўп эди. Уларнинг ҳақлигига мен шубҳа қилмайман. Негаки бу ерга «нарса» юборган жамоа ва давлат хўжаликларига зиён-заҳмат етарди, холос.

Директор билан яна юзма-юз ўтирибмиз. У «Халқ сўзи»нинг ҳар сонини кузатиб бораётган экан. Рўзноманинг 16-сонида босилган «Дашт эди, дастурхон бўлди» сарлавҳали мақола ёнига «Ўзбекистонликларнинг умри ҳеч кимга керак эмас экан-да!» деб ёзиб қўйибди. Байналмилал бурчимизни тушунтирмоқчи бўлдим.

— Йўқ, — деди у, — мен жуда хафаман. Юзаки гап кўп, ишнинг ичига кириб ўрганмаяпмиз.

Дарҳақиқат, «Правда Востока» рўзномаси бонг урганидек, сарсон ҳосил Тошкент вилоятига қарашли бўлиб, вилоят «Ширинлик» комбинатига юбориши зарур ҳисобланган 610 тонна меванинг лоақал бир мисқолини бермади. Бошқа вилоятлар ҳам шартнома режасини бажармадилар. Жумладан, Андижон вилояти 940 ўрнига бор-йўғи 8, Фарғона 2 минг ўрнига 100 тонна мева юборди.

Корхона эса ҳам бўйига, ҳам энига кенгайиб бормоқда. У 1973 йилнинг сентябрида Наманган консерва заводининг қуруқ мевалар цехи таркибида ташкил бўлди. Ўшанда бор-йўғи 2 минг тонна қуруқ мевани қайта ишлай оларди, холос. Иш йилдан-йилга кўпайди. Биноларни жиҳозлаш, янги тармоқлар ташкил этиш, ёрдамчи ишлаб чиқариш бўлинмаларини қуриш, замонавий техника ўрнатиш бир-бирига боғлаб олиб борилди. Маҳсулотларни қуритиш, қадоқлаш чет элнинг энг яхши дастгоҳлари ёрдамида бажарилаяпти. Бу ерда Италиянинг «Сандвик», Амриқонинг «ФМС» қурилмалари моҳирлик билан бошқарилаяпти. Рақамлар тилга кирса, корхонанинг қуввати билинади-қўяди. У бир мавсумда 12 минг тонна мева, 18 минг тонна узум, кўплаб сабзавот-полиз маҳсулотларини қайта ишлашга қодир. Аниқроқ қилиб айтганда, 90 миллион сўмлик маҳсулот ишлаб чиқариши мумкин.

Бултур корхонада белгиланган давлат режаси 113 фоиз бажарилди. Бу эса 20 миллион сўмни билдиради. Демак, ишлар аъло деб ўйларсиз. Йўқ, асло ундай эмас. 90 миллион сўм қаёқдаю, 20 миллион сўм қаёқда? Корхона нари борса ўз қувватининг атиги 35 фоизида ишлаяпти. Асосий қусур хом ашёнинг етишмаслигида. Олтин тупроғимиз шу қадар сахийки, даста суқсанг, дарахт бўлади. Аммо кейинги йиллардаги тутум оқибатида мевали дарахтлар кесиб ташланди. Уларнинг ўрнига туғмас хотин сингари мевасиз кўчатлар экилди. Қишлоқ жойларида эса тутчилик майдонларини, пахтачиликни кенгайтиришга зўр берилди. Гарчи ёш бўлсам-да, бундай бирёқлама кўрсатмага ўзим ҳам гувоҳман. Болалигим ҳали симёғоч бормаган «Қизил куч» маҳалласида ўтганди. Илгари бу жойлар катта бир қишлоқ бўлиб, ўз қиёфасига эга экан. Хуторларни тугатиш сиёсати туфайли одамлар марказга кўчишган. Бу ердаги улкан (ҳар бирига тўрт одамнинг қулочи етмас) икки садақайрағоч остига жазирама саратонда ҳам тангадек қуёш тушмасди. Унинг танасидаги «ғор»да биз бекинмачоқ ўйнардик. Каттагина ҳовузда ўрдаклар ғужғон эди. Томорқадаги меваларни эсласам, ҳали юрагим эзилади. Субҳон ўрик, отёғи шафтоли, хусайни узум, Самарқанд тути, олхўри, беҳи... эҳҳе қай бирини айтай. 60-йилларда тиббиёт илмгоҳида талаба бўлган акам таътилни шу ерда ўтказарди. Отам раҳматлик «бу жойлар курортнинг ўзи» дея фахрланиб гапирарди. Шунданми, «Ота жойимни обод қиламан» деб ҳар йили мевали кўчат ўтқазарди. Аммо пахта яккаҳокимлиги хуторни йўқ қилди. Менинг мевали дарахтлар тагида ўтган болалигим қуш каби хотира бағрига учиб кетди.

Гарчи Ўзбекистонда яшаб туриб бу гапни айтиш, айб бўлса-да, яширмайман: пишиқчиликда бирор йил тўйиб мева еганимни эслолмайман. Сиз ҳам шундай бўлсангиз керак?

Бугунги дабдабали маданий бозорларимизнинг пештахтаси бўш. Ҳўл ёхуд қуруқ меванинг нархи аждаҳонинг оғзида. Суҳбатдошим Абдухалил ака шулар ҳақида кўп гапирди.

— Ўзимизнинг эски бозорларимизни эсланг. Асосан гўшт ва ғалла растаси бўларди. Ҳўл мева, узум бозорда сотилмасди. Уят ҳисобланарди. Ўрик, майиз, жийда, тут ўзбекнинг дастурхонидан узилмасди. Қуруқ мева ҳам овқат, ҳам эрмак эди. Энди-чи? Мевага эътибор мутлақо сусайиб кетди. Унга тегишли ўғит, сув пахтага сарфланди. Боғ, токзорлар сийраклашиб қолди. Шунинг ҳисобига ҳозир жумҳуриятимизда тахминан 30 минг гектар майдон бўш турибди. Оқибатда йилига 120 минг тонна мева, 200 минг тонна узум олинмай қолаяпти. Майдонлар тўлдирилса эди, ҳар йили қўшимча 40 минг тонна майиз, 200 минг тонна қуруқ мева тайёрлаш мумкин бўларди.

РАСМИЙ МАЪЛУМОТЛАРДАН:

Иттифоқ бўйича қуруқ мевага бўлган талаб 600 минг тонна атрофида, амалда 57,3 минг тонна етиштирилаяпти, 130 минг тонна чет эллардан келтирилаяпти. Бунга қарийб 60 миллион сўмга тенг миқдорда валюта сарфланмоқда.

Бу рақамлардан биз ачинишимиз керак. Боз устига уларда етиштирилган меваларнинг таъми бизникичалик эмас. Қуёш ҳароратига тўймаган. Тўғриси, хорижда тупроқни олтинга айлантирмоқдалар. Биз эса гавҳарни ерга қориштираяпмиз.

Ўтган йили бир гуруҳ кишилар билан Венгрияда бўлган эдик. Ўзбеклар 5—10 килодан олма харид қилишди. Таъми мундайроғу лекин серсув, яхши экан, дейишди улар. Мен ҳам бу гапга қўшилдим. Қўшилдим-у ўзимизнинг мевага эътиборсизлигимиздан, уқувсизлигимиздан афсусландим.

— Биз ўз заминимиздаги ҳам озиқ-овқат, ҳам дори-дармон ўрнини босувчи дарахтларни қадрсизладик, — дейди суҳбатдошим. — Ахир илгари ялпи меванинг 80—85 фоизини данаклилари ташкил этарди. Ҳозир хашаки навлар кўпайиб кетди. Демак, аввало уруғчилик устида бош қотириш керак. Кейин эса таннархи қимматга тушаётган пахтадан воз кечиш, ундан бўшаган майдонларга мева кўчатлари экиш лозим. Қайси вилоят, район ёхуд хўжаликка қандай мева экилаётгани обдон ҳисоб-китоб қилиниши зарур. Йўқса бир турдаги маҳсулот кўпайиб, бошқаси тақчил бўлиши турган гап.

Вилоят рўзномасида ишлаб юрганимда учқўрғонлик деҳқон нажот сўраб келди. «Катта идорада ишлайсан, ёрдам қил, икки гектар ердаги карамни сотолмай сарсонман», — деди у.

Вилоят деҳқончилик-саноат уюшмасига сим қоқдим. «...Яна карамми? Бор-йўғи икки гектар экан, ўн гектар экинлар ҳам бор. Сотолмаяпмиз». «Катта идорада» ишласам-да унга ёрдам қилолмадим. Кейин эшитсам, ҳосилни хашак ўриш агрегатида «басарлабди». Ана сизга режали хўжалигимизнинг режасиз ишлари.

Кўчатчилик бугун қўлга олинмаса, эртага кеч бўлади. Энди полиз, сабзавот маҳсулотларининг сифати ҳақида. Давлат назоратчилари ишни далага кўчиришлари керак. Меҳнату машаққат билан етиштирилган, бозорга келтирилган ҳосилни бир акт билан дарвозадан чиқариб юбориш осон. Аммо уни бошқа жойда сотилмаслигига ким кафиллик беради? Қолаверса, деҳқоннинг меҳнати, оворагарчилиги-чи?

— Шуни ҳам айтиш керакки, — дейди А. Давлатов, — хўжаликлар томонидан тайёрланган мева, сабзавотнинг харид тартибини ўзгартириш керак. Негаки топширилаётган қуруқ мева давлат режасига кирмайди. Устига устак нархи ниҳоятда паст. Бундан хўжаликлар зарар кўрмоқдалар. Боғбонларнинг эса қўли ишдан совияпти.

Кўриниб турибдики, бир муаммо иккинчисини келтириб чиқармоқда. У эса учинчисига чирмовиқдай ёпишган. Нега бизда шундай, а? Ҳар қалай, Ўзбекистон ССРнинг янги ташкил топган Қишлоқ хўжалиги вазирлиги бундан кейин қуруқ мева тайёрлашни давлат режасига киритади, деган умиддамиз. Шундагина вилоятлар мазкур комбинатга ваъда ўрнига амалий ишлар билан ёрдам қилади. Қозон ҳам, чўмич ҳам мой бўлади. Режа деб, пул деб инсон саломатлиги унутилаёзди. Қаердадир қўлбола компотдан заҳарланганлар ҳақида ўқиган эдим. Истеъмол маҳсулотида «бўзчи билганини тўқийди» деган сўз ярашиқ эмас. Бутун фаолиятида эл маъмурчилигини ўйлаётган Абдухалил Давлат ўғлининг ҳам бу ҳақда аниқ фикри бор экан. «Жумҳуриятимизда майда консерва цехлари қўзиқориндек болалаб бораяпти. Сабаби — ишчи ўринлари яратиш, исрофгарчиликнинг олдини олиш ва аҳолини озиқ-овқат билан тўлароқ таъминлашга ҳисса қўшиш. Аммо бу цехлар ишнинг уддасидан чиқа оладиларми? Очиғи, уларнинг аксарияти тоза сув, канализация, бугсиз, энг муҳими — малакали мутахассисиз ишламоқда. Хом ашё, идиш, қопқоқ етарли эмас. Консервалашнинг эса ўз қонунияти бор. Маҳсулот хусусиятини йўқотмай, унинг фойдали моддаларини сақлаб, кўринишини бузмай маълум муддатгача сақлашни таъминлаш қайта ишлашнинг асосий шартидир. Унинг икки усули бор. Бири идишларга солиб қопқоқлаш, иккинчиси ота-боболаримиздан қолган офтобда қуритишдир. Ҳар иккаласига баравар эътибор бериш зарур.

Очиғи — қуёшли ўлкада консервадан кўра қуритиш афзал. Шунинг учун кўпроқ сабзавотлардан компот тайёрлаш, мевани эса қуритиш йўлидан бориш керак. Ҳар бир хўжаликда майда цехлар ташкил этилиши ураурачиликдан бошқа нарса эмас. Бундай корхоналар фақат зарур жойлардагина ташкил этилгани маъқул. Мисол учун Косонсой, Наманган, Тўрақўрғон районларида консерва цехлари маҳсулот бера бошлади. Уларнинг ҳар бирида 30—35 ишчи меҳнат қилаяпти. «Ширинлик» комбинатида эса замонавий ускунали 500 ишчи ўрни бекор турибди.

Қолаверса, кўпгина майда корхоналарнинг мутасаддилари Русия шаҳарлари билан алоқа боғлаганмиз, деб компот тайёрлашга зўр бераяптилар. Арзимаган пулга олинган бу маҳсулотлардан у жойларда вино тайёрланиб қимматига пулланаяпти. Халқ айтмоқчи, ҳалиям «ҳолвани ҳоким еяпти». Бир томонлама фойдани ўйлаб, яна ўзимизни ўзимиз алдаяпмиз. Халқимизни касалликка гирифтор қилаяпмиз.

Комбинатда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг 35 фоизи жумҳурият, 65 фоизи эса давлат буюртмасига юборилаётибди. Агар таъминот кўнгилдагидай йўлга қўйилса, ишлар беш бўлиши аниқ. У Иттифоқимизнинг кўркига айланади. Чет элнинг ҳар қандай фирмаси билан рақобатлаша олади.

Фикримни уққандай директор сўз бошлади.

— Маҳсулот озлиги учун вилоятимиз хўжаликларидан 9 минг тонна ошқовоқ, сабзи, пиёз ғамлаб олган эдик. Ҳозир шуни ишлаяпмиз. Ўрик, майиз сўраб мурожаат этмаган идоралар қолмади. Тажрибаларимизни ёзмаган нашрлар ҳам. Аммо таъминотда ўзгариш йўқ.

Албатта ўзгариш бўлади! «Ширинлик» комбинати таъминотини «Халқ сўзи» ўз назоратига олади. Жумҳуриятимиз ва мамлакатимизнинг турли жойларидаги қариялар, уруш фахрийлари ва камқон оналардан корхонага келаётган илтимосномалар учун ҳам шундай қилади.

Раҳим ТУРДИАЛИ ўғли,
«Халқ сўзи»нинг Наманган вилояти бўйича мухбири.

ЁДЛАБ ОЛИНГ

СУБҲОНАЛЛОҲИ ХОЛИҚИ З-УЛ-МАЖДУ АЛО
КИМ, АНДИН ЭРУР ТЎЛА ХАЛО БИРЛА МАЛО.
ГАР МЕҲР АНИНГ МИСЛИ ДЕГАЙЛАР УҚАЛО.
МЕҲР ОЛЛИДА ЗАРРА ЯНГЛИҒ ЎЛГАЙ МАСАЛО.

Мулоҳаза учун мавзу

Ҳайкаллардир юрт чеҳраси

Қўлимга қалам олишга ҳамкасаба дугонамнинг сўзлари турткн бўлди. У ҳар куни машҳур алломалардан бири — буюк математик ал-Хоразмий ҳайкали ёнидан ўтиб ишга келар экан. Дугонам ҳозирги пайтда бу ёдгорлик ачинарли аҳволда қолганлигидан афсусланди. У ҳар йили таъмирланади, лекин... «Ҳамшаҳарлар» телевизион кўрсатуви ва рўзномалардаги қатор чиқишлар ёрдам бермади. Талабалар шаҳарчасида Абу Райҳон Беруний ҳайкали бор. У ҳам қаровсиз ҳолатда.

Ўзбек халқи — азалдан меҳмондўст, байналмилал. 1974 йилда ҳайкалтарош М. Аникушин ва архитектор С. Одилов биргаликда рус шеъриятининг даҳоси А. С. Пушкин ҳайкалини ишлашди. У жумҳуриятимиз пойтахтининг сўлим майдонларидан бирига, ҳамманинг кўзи тушадиган гавжум жойга ўрнатилган. М. Горький ҳайкали хусусида ҳам шундай дейиш мумкин. Аммо халқимизнинг ифтихори, миллатимизнинг юзи ва сўзи бўлган улуғ боболаримизга ёдгорликлар жўнгина ишланиб, кўримсиз ва хилват мавзеларга қўйилган. Туркистонга қилич яланғочлаб келган ёки ана шундай кишиларни йўллаган М. В. Фрунзе, М. И. Калинин, С. М. Киров, В. В. Куйбишевга меъёридан ортиқ ҳашаматли ҳайкаллар ишланган.

Биз Абу Али ибн Сино, Мир Алишер бобомизнинг улкан ҳайкаллари пойига қачон гулчамбарлар қўяр эканмиз?! Мирзо Улуғбек, Қозизода Румий, Ғиёсиддин Жамшид, Али Қушчи, машҳур мусаввир Беҳзод каби ўнлаб ўтмишдошларимизга қачон ҳайкаллар ўрнатамиз?

Ленинградда шундоққина Нева бўйида Россия ҳукмдори Пётр I ёдгорлиги қад кўтариб турибди. Бизда нега буюк давлат арбоби ва жаҳонгир Амир Темур ҳайкали йўқ? Ахир, Темур — Самарқанд, Бухоро, Ҳирот, Қобул, Истамбул, Боғдод, Дамашқ шаҳарларида катта-катта қурилишлар қилиб, илм-фан ривожига улкан ҳисса қўшган-ку? Тарихда ўтган улуғ сиймоларни миллатига қараб баҳолашдан қачон қутуламиз?

Бу йил халқимиз биринчи марта қайта қуриш шабадалари эпкинида ат-Термизийнинг 1200 йиллик таваллудини кенг нишонлади. Биз аста-секинлик билан бўлса-да, ўзлигимизга қайтаяпмиз. Буюк муҳандислар Имом Бухорий, ат-Термизий ва бошқаларнинг ҳайкалларини ўрнатиш пайти келмадими?

Қирғизистонда Манасга улкан ёдгорлик ўрнатилган. Эртак, достон ва қиссаларимиз қаҳрамонлари: Алпомиш, Барчиной, Тоҳир ва Зуҳра, Фарҳод ва Ширинга ҳайкал қўйсак, тарихимиз ва миллий маданиятимизга чуқур ҳурматимизни изҳор қилган бўлур эдик. Афсонавий қаҳрамонлар — Широқ, Тўмарис, Темур Малик, Жалолиддин Мангуберди каби ватан фидойилари ҳам ана шундай эъзозга лойиқдирлар.

Халқимизнинг севимли ёзувчиси Абдулла Қодирий уй-музейини қуриш тўғрисида неча йиллардан бери гап бўлаяпти. Яхши кунларни адибнинг ўғли, бизларга «Отам ҳақида» хотира-қиссасини ёзиб қолдирган Ҳ. Қодирий кўролмай кетди. Энди ҳеч бўлмаса, унинг набиралари, эваралари уй-музей олдида Фузулий девони устида ҳамсуҳбат бўлиб ўтирган Кумуш ва Отабекнинг ҳайкалини кўришсин.

Кумуш — бу туш,
Отабек — ўтрик,
Марғилонда ўтмаган улар.
Қодирий йўқ,
«Дўст»лари тирик,
Ўз халқини сотмаган улар...

Ҳайкаллар — юрт ҳусни, ватан тарихи. Бу мунаввар, ёруғ чеҳраларни авлодларимизга, келажагимиз эгалари бўлган фарзандларимиз қўлига ёруғ юз билан топширайлик.

Маълуда СУЛАЙМОНОВА.

Муҳаррирга мактуб

Адолат осмондан тушмайди

Барча соҳаларни режалаштиришдаги номутаносиблик ҳаммамизни ранжитаётгани сир эмас. Бунда халқнинг манфаати кўзланмаса, марказдаги хоҳлаган кишилар бир неча минг километр узоқликда туриб, бизнинг помидоримиз, узумимиз, пиёзимиз, қўйингчи, жумҳуриятимизда етиштирилаётган барча маҳсулотларга истаган нархларини қўйиб ўтирсалар, бунга нима дейиш мумкин? Юқорида туриб нарх қўйганларнинг ўзлари шу маҳсулотлар қаерларда ва қандай қилиб етиштирилишини кўрганмиканлар? Помидор кўчати ўтқазиб, Қўқон шамоли уриб кетгандан сўнг, қайта-қайта кўчат олиб экканмиканлар? Йил бўйи тер тўккан деҳқон етиштирган тарвузнинг бир килограммини 0,7 тийиндан, мавсум давомида 6 марта ўтаб, ёввойи ўтлардан тозалаб парваришлаган пиёзнинг бир килограммини 18 тийиндан баҳолашади... Ўз ерида етиштирган маҳсулотига ўзи баҳо қўймас экан, деҳқон меҳнатига нисбатан адолатсизлик давом этаверади.

Кейинги вақтларда ўзбекнинг бошига кўп кулфатлар тушди. Ташқаридан чақирилган Дндоренко, Гайданов, Галкин каби «Ўзбекистонга адолат олиб келдик» дегувчилар ҳар бир ўзбекни салкам порахўрга чиқардилар. Оқибатда «ўзбеклар иши» деган ярамас қармоқ пайдо бўлди. Қанчадан-қанча софдил кишиларимиз моддий-маънавий томондан ноҳақ эзилдилар. Халқимизнинг бошига шундай оғир кунлару азоблар солган Гдлян ва Иванов каби мансабпарастларга Советларнинг навбатдан ташқари III съезди ҳам ҳеч қандай чора кўра олмади. Бу эса съездга бўлган ишончимизни йўқотди. Боғдод ва Риштон меҳнаткашларининг минг-минглаб имзолари билан СССР Президентига, Кенгашга ёзган шикоятларимизга жавоб ололмадик.

Хўш, «ўзбек иши» деган ҳақорат дўстликка хизмат қилдими? Биз, Улуғ Ватан уруши қатнашчиларидан 7 киши 1988 йил 16 май куни қўлимизда шикоят хати билан КПСС Марказий Комитетига бордик. Узоқ тортишувлардан сўнг бизни шикоятлар бўлими мудири Молокоедов Николай Тимофеевич қабул қилди. Биз Ўзбекистонда фуқароларнинг конституцион ҳуқуқларини бузган ҳолда ислом дини таъқиб остига олинаётганини, қишлоқларда мачитлар йўқ қилиб юборилгани, марказий рўзномалар «ўзбеклар иши» деб пешонамизга тамғалар босаётганликлари, пахтанинг нархи пастлигини, нима учун шимолий ўлкаларда 40—50 даража совуқда ишлаганларга қўшимча ҳақ тўланадию, Ўрта Осиёда жазирама иссиқда меҳнат қилганларга берилмайди, деган масалаларни юндаланг қилиб қўйдик. Афсус, Москвадан имдод чиқмади.

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасининг 1990 йил 28 февраль (№8) сонида Собит Мадалиевнинг «Шу тупроқ олдида жавобгарман» деган мақоласида: «Деҳқон бир кунлик чопиқ нормасини бажариш учун беш килограммлик кетмонини 50.000 марта кўтариб ташлар, 159 марта кўтариб ташлагани учун бир тийин ҳақ олар экан», деб ёзганди. Менимча, дейди муаллиф, ерда қулдорлик пайдо бўлгандан бери ҳеч бир қул бундайин ҳақ олмаган.

Колхоз ва совхозларда аёллар меҳнатини енгиллаштириш, иш ҳақларини ошириш, ҳеч бўлмаганда ҳафтада бир марта дам олиш кунини белгилаш, мактабларда икки сменада ўқитишга барҳам бериш, умуман республикамизнинг иқтисодий, миллий мустақилликка эришуви учун конституциямизни тубдан ўзгартириш керак.

«Ўзбеклар иши» оқибатида ноҳақ жабрланганлар тақдирлари ижобий ҳал қилиниши, замин заҳматкашларининг меҳнатлари тўғри баҳоланиши шарт.

Жўрабой БОЛТАБОЕВ.
Боғдод райони халқ таълими бўлими қошидаги уруш ва меҳнат ветеранлари кенгашининг раиси.

Табиат ва биз

«ҚИЗИЛ КИТОБ»—ЖАРОҲАТИМИЗ КЎЗГУСИ

Ҳурматли муштарий! Она табиатда юз берган фожеа тасвири туширилган ушбу суратлавҳаларни мен она-халқимиз тақдири неча минг йиллардан буён туташ, қадимги Мовароуннаҳрнинг чап қаноти бўлмиш — Сирдарё бўйларида суратга туширганман. Очиғи, мақола ёзиш ниятим йўқ эди. Лекин табиатга етказилган жароҳатни кўриб, ларзага тушдим. Дунё не-не тошбағир, жаллод кимсаларни кўрмади. Ва ниҳоят XX аср бўсағасига келиб, экологик инқироз юз берди. Бу инқироз аввало инсон сиҳат-саломатлиги ва турмуш тарзига мусибат уруғини сочди. Доривор гиёҳларнинг талон-тарож қилиниши, topталиши, уларнинг йўқ бўлиб кетишига, тартибсиз ов қилишлар эса ҳайвонот дунёсининг қирилишига олиб келди. Сирдарё бўйларида қўлига яроғ тутган тартиббузар овчиларни йилнинг тўрт фаслида ҳам учратиш мумкин. Улар кимлар? Дарё билан тақдири ва иш фаолияти бир айрим балиқчилик давлат хўжалигида ишловчи кишилар, «табиат шайдолари» ва браконьерлардир. Табиатни муҳофаза қилувчи ов инспекцияси ходимлари ҳар доим ҳам ана шундай тартиббузарлар билан самарали кураш олиб боролмайдилар. Сурат-лавҳадаги мана бу беозор қуш ва жониворларга боқинг. Уларнинг қисмати битта: инсон тажоввузидан қурбон бўлган. Ўрдак тартиббузар овчининг ўқига учган, сув қуши эса заҳарли оқова қўшилган сувда емиш қидириб тошдек қотган.

Кўплаб қушлару ёввойи ҳайвонлар қўриқхона ва ажойиботхоналардан паноҳ топмоқдалар, бошқа ўлкаларга учиб кетишмоқда. Уларнинг табиий яшаш жойларини қисқартириб ташлаяпмиз. Кошки эди, Иттифоқдаги 33, жумҳуриятимиздаги 2 ҳайвонот боғи билан уларни сақлаб қололсак. Бизда ҳайвонот боғларининг сони хорижий давлатлардагидан икки, ҳатто беш баравар кам. Масалан, Америкада 220, Англияда 90, Олмонияда 70, Хитойда 134 ҳайвонот боғи бор.

«Социализм табиат кучларини енгаётганини совет кишилари амалда кўрсатишди», деб дунёга жар солдик. Пахта деб юз миллионлаб пул сарфлаб, дарёларни бўғиб, ерларни зах бостирган сув омборлари бунёд этдик. Орол қуриди. Амударё, Сирдарё ва Орол бўйидаги тўқайзорлар тугатилди. Ҳайвонот дунёсига қарши «жанг» бошладик.

Қуйидаги парчани Т. Жамоловнинг «Мирзачўл: кеча, бугун, эрта!» номли китобидан олдик. «...Экин экилди. Чигит ташланди. Қум аралаш шамол кўз очирмайди. Далаларни шўра, янтоқ босиб кетган. Экинларни тошбақа, эчкиэмарлар қийратади (!). Ўша йиллари совхозга директор бўлган Улуғбек Юсупов чўлқуварларни бир жойга тўплаб, ҳаммани тошбақа ва эчкиэмарларни йўқотишга даъват этди. Ўзига хос «жанг» бошланди. Совхоздаги жами одам далага чиқди. Улар тошбақаларни терар ва машинага ортиб узоқларга элтишар эди...»

Неча ўн йилликлар давомида табиатнинг мувозанат занжири шу тариқа узилиб борди. Инқилобга қадар ва ундан кейинги йилларда Жайҳун ва Сайҳун бўйларидаги тўқайзорларда турон йўлбарслари яшаган. Ҳозир бу йўлбарсларнинг оз қисми Афғонистон жумҳуриятида сақланиб қолган. Яқин-яқингача Тожикистоннинг Вахш дарёси ирмоғидаги «Йўлбарсжар» қўриқхонасида Афғонистон томондан ўтган турон йўлбарслари учраб турган. Мана энди турон йўлбарси ҳам йўқ.

Ҳозирги кунда тартибсиз ов қилиш, осон ўлжага иштиёқмандларнинг кўплигидан тоғларимиз кўрки гўзал паррандa — каклик тақдири қирғовулга ўхшаб таҳликали бўлиб қолди. Кеча чўлларимизда яйраб юрган жайрон, сайғоқ каби ҳайвонлар, дарё бўйларидаги оддий қушларнинг номи ҳам «Ўзбекистон ССР Қизил китоби»га кирмоқда.

Қадимда Устюртда яшаган, ҳозир эса «Қизил китоб»ларда ҳам номи учрамайдиган қулон ва қоплонларни қайтариб бўлармикин?! Ўт отувчи қурол яралмасдан аввал қоплон болалари қўлга ўргатилиб, овга солинган. Шарқда олтин, кумуш, зумрад тошлар билан бир қаторда қўлга ўргатилган қоплон болаларини ҳам ҳадя қилиш расм бўлган. Афсуски, бизнинг минтақада бу ноёб ҳайвонлар аллақачон йўқ қилиб юборилган, фақат улар номи билан боғлиқ «Қоплонқир», «Қулонтақир» деган жуғрофий жой номлари сақланиб қолган, холос.

Хулоса шуки, табиатимиз бойликларини талон-тарож қилувчи, ўсимликлар дунёсига зарар етказувчи, ҳайвонот оламини қирғин қилувчиларга қарши қонунлар керак.

Зоқиржон ҲАЙДАР.
Муаллиф олган лавҳалар.

«ХАЛҚ СЎЗИ» ИЖОБАТИ

ВЕЛОСИПЕД ОШИҚЛАРИ

— Яқинда «Халқ сўзи»да велосипед ҳақида қизиқарли мақола ўқидим,—деб қолди пойтахтдаги 1-автокомбинат таксичиси Саидориф Турсунхўжа ўғли, — ҳақиқатан ҳам замонавий техника воситаларининг фойдасидан кўра зарари кўпроққа ўхшаб қолди. Мана шу машинани олинг. Агар ойналарини зич беркитиб ўтирсангиз, бир неча минутга бормай Газ ҳиди ўз «кароматини кўрсатади. Велосипед эса бошқа гап.

Ёшлигимда мен ҳам тенгдошларим қатори велосипед ошиғи эдим. Лекин ҳозир минишга уяламан, ҳамма устимдан кулади. Бироқ ҳамкасбларим Сайдулла Алимов ва Тўйчи Каримхўжаевларга тан бериш керак. Иккиси ҳам 45 га борган, велосипед минишни канда қилишмайди, одамларнинг гап-сўзлари билан ишлари йўқ. Ҳар меҳнат отпускаларида иккиси ҳам велосипедда сайрга жўнашади. Фарғона водийсини кезиб чиқишган. Ўтган йили эса икки ғилдиракли «саман»ларини самолётга юклаб Москвага учишди. У ердан Ленинградга велосипедда бориб келдилар.

Буям бир ҳавас-да, дерсиз? Э, йўқ. Улар учун бундай сайр ҳаётий зарурат. Соғлом бўламан деган киши велосипед минсин. Агар билсангиз, ўша Сайдулла ака қарийб 20 йил бел оғриғи азобини тортган. Кўринмаган дўхтури, қилмаган дори-дармон қолмади. Охири кимдир велосипед минишни маслаҳат берибди. Мана, ҳозир дард кўрмагандек бўлиб кетган.

Саидорифнинг гапларини эшитиб, баъзиларнинг ярамас одатлари ёдимга тушди. Улар ўрта яшарлар велосипед минсалар ҳам, эрталаб бадантарбия қилсалар ҳам кулишади. Бундай одамларга «Ҳой, биродарлар! Зиёфату ошхўрликдан қорин солиш мумкин, умрни узайтириш қийин. Семизликни қўй кўтаради», дегинг келади.

Хўп аломат халқмизда. Бир-биримизни «майна қилиш билан оворамизу бошқалар устимиздан кулаётганига беэътибормиз. Ўзлигини, қадрини билмаганни ким ҳам ҳурмат қиларди, дейсиз.

А. МИРСАИДОВ.

Ёлғон эмас, чин

БУҚАЛАМУНЛАР

Эътироз билдираман деб овора бўлманг. Одам маймундан яралган, деса ишонасиз, учар ликопчага ишонасиз. Одамдан буқаламун чиқишига нега ишонмайсиз?

Буқаламун нима дейсизми? Калтакесаклар туркумига киради. Бўйни калта, думи узун. Оёғида бешта бармоғи бор. Вазият талаб қилса, танаси рангини тез ўзгартира олади. Писиб ўтириб, ўлжа пойлайди. Китобда шунақа ёзилган.

Кўпчилигимиз уни кўрмаганмиз. Бу ғаройиб махлуқ Африқода, Ғарбий ва Жанубий Осиё, Жанубий Оврўпода тарқалганлиги маълум. Одамдан чиққан турлари эса бизда пайдо бўлиб, иқлимга мослашиб олганлар. Тез болалаб, кўпайиш хавфи йўқ эмас.

Жонли мисол келтирайми? Кимни айтсам экан? Улар кўп, ахир. Иззат-нафсига тегиб қўйишдан қўрқаман. Ётган буқаламуннинг қуйруғини босиб, балога қолишим мумкин. Тўхтанг, чумчуқдан қўрққан тариқ экмайди. Мардлик қилиб гапни ўзимдан бошлай қолай.

Мен, илгари мен эдим. Ҳозир мен — мен эмасман. Бурун соқолим қора эди, энди эса оқ. Аввал бировлар юкини кўтарган ҳаммол эдим. Ҳозир бировларга юкман. Замон қаҳрамонларини олдин кўкка кўтарган ҳам, сўнг ерга урган ҳам — мен. Илгари Октябрь байрамида ясаниб-тусаниб, Қизил майдонга отланардим. Ўтган ҳайитда отамдан қолган тўнни, кампирим ҳадя қилган маҳси-кавушни кийиб масжидга бордим. Худо кўрсатмасин, чархпалак тескари айланиб қолса борми, саллани шляпага, маҳси-кавушни этикка алмаштириш ҳеч гап эмас. Соқол масаласига келганда, сартарошхона уйимнинг ёнгинасида...

Шу билан ўз-ўзини танқидга нуқта қўяй. Энди замонга қараб ноғора чалишда устаси фаранг бир файласуф оғайним таърифига ўтсам. Унинг ёши мендан улуғ. Нуфузда ҳам шундай. «Изм-изм»лардан йиллаб сабоқ олган. Бу муҳтарам зотнинг фалсафасидан бир шингил: «Тирик жонмиз, муҳитга мослаша билишимиз керак. Акс ҳолда динозаврлар ва мамонтлардек йўқ бўлиб кетамиз. Яшашни истасанг, Дарвин таълимотининг мағзини чақ, шароитга мослаш».

Кимдир бу ғояни тан олгиси келмай, гапни айлантиргани эсимда:

— Ер куррасининг табиати ўзгариб, одам ҳаёти инқирозга юз тутса, фақат буқаламунлар яшаб қолса-чи? Менимча, буқаламун бўлиб яшашдан кўра, одам сифатида ҳалок бўлган афзал.

Таъби хира тортган файласуф: «Мени тушунмадингиз», дея «уҳ» тортди-да, жим қолди. Тушунмаган одам билан тортишиб ўтирсинми?

Яшашни истасанг — ўзгар, шароитга мослаш, деган қоидага ҳамиша амал қилгани учунми, у ҳамон тирик. Ўзгаради, мослашади, яшаб қолаверади.

Насл-насаби хўжа эканлиги сабабли ўз ёғида қоврилган кунлари ҳам кўп бўлган. Ижтимоий келиб чиқиши бошига ажаб савдоларни солган хўжазодалар озми? Ашуласига «Хўжа ўғли Файзулла»ни қўшгани учун Сафо Муғанний таъқибга учрагани маълум. Қаҳрамонимиз дарров калласини ишлатиб, отасининг исмига тиркалган «хўжа» қўшимчасини олиб ташлади. Ҳечқиси йўқ, буқаламун думининг ярми узилса ҳам яшайверади. Қарабсизки, кечаги Алимхўжаев бугун Алимов. Эртага қандай бўлишини худо билади.

Фалакнинг гардиши билан оёғи амал зинапоясига, қўли олтин ҳалқага етгач, узилган думнинг ўрнига бошқа қўшимча уланди: энди у Алимович бўлди.

Алимович фамилиясини қисқартиргани учун умрида икки марта қаттиқ афсусланди. Биринчиси, «хўжа»лардан бўлган бир зоти шариф юксак лавозимга кўтарилганида. Иккинчиси, яқинда зиёратгами, тижоратгами, Макка сафарига тараддудланганида. Изоҳ шарт эмасдир, а? Олдинига фамилияни аввалги ҳолига қайтармоқчи ҳам бўлди. Яна ким билади, йўл эртага қайси тарафга бурилиб кетаркин деб кўнглидан ўтказгач, шаштидан қайтди.

Бурунги Алимович — бугун Алимович эмас. Пенсияга чиққанидан сўнг «вич»ни ўғли Марксга мерос қилиб берди. Маркс Алимович — ота ўрнини босадиган валломат. Рус мактабини битирган. Катта идорада нима кўп, стол кўп. Шулардан бирини эгаллаб олган. Гапиришини айтмайсизми:

— Папамиз интересний одам. Аввал заставит қилиб рус мактабида ўқитди, уйда ҳам русча сўзлатди. Энди ўзбек тилини билмайсан деб претензия қилади. Конечно, давлат тили бўлган она тилини ўрганиш керак. Заниматся қилиб турибмиз. Кичкинтойимиз ўн бешга кирди. Папамнинг ўзлари унга Фрунзе деб от қўйган. Энди уни Ферузга айлантир, деб туриб олаяпти. Папамиз, кечирасиз, отамиз нима десалар — бизларга закон. Внукни бизнинг тилимизда нима дейди, ҳа, эсимга тушди, невара. Энди неварасининг оти Феруз бўлади...

Балли! Ота сўзини икки қилмаган ўғилга ҳавасим келди. Лекин отанинг субутсизлиги хунобимни оширди. Боласини ҳар мақомга йўрғалатган, чалкаш йўлга, боши берк кўчага олиб кирган... Оқимга қараб сузишга ўрганган-да...

Хуллас, Алимов мураккаб шахс. Хусусан унинг эътиқоди тўғрисида бир нима дейиш қийин. Ўз таъбирига кўра, даҳрийлар орасида у даҳрий, диндорлар орасида диндор. Комил мусулмон ҳам, ғирт даҳрий ҳам эмас. Эскича саводни «Ҳафтияк»дан олган, шариат йўриқларини озми-кўпми билади... Бир вақтлар Хивадаги Паҳлавон Маҳмуд мақбараси атеизм уйига айлантирилганида, у динга қарши мавзуда оғзидан кўпик сочиб маъруза ўқиган. Кейинчалик мақбара диндорлар ихтиёрига берилишини ҳамма қатори Алимов ҳам мамнуният билан кутиб олди. Тариқатнинг забардаст пири Паҳлавон Маҳмуд кароматлари тўғрисида ривоятлар сўзлаб, ҳаммани оғзига қаратди. Кўрдингизми, керак вақтда фикрни ўзгартириш нақадар зарурлигини?!

Гапнинг қисқаси, Алимовнинг ноёб истеъдоди ҳозирча кунига яраб, иш бериб турибди. Ҳали касодга учрагани йўқ. Биздан ранжиган қаҳрамонимиз: «Бир менми?», дейиши мумкин. Йўқ, Алимов яккаю ягона эмаслигини ким билмайди! Кўпчилигимиз шундаймиз. Алимовлар, ўзлигидан айрилиб, замонга қараб турланиш дардига чалинганлар кўп. Бу иллат газак олса, даволаш қийин кечаркан. Бизлар йўлиққан дард ўзимиз билан кетмай, авлодларга юқса-чи! Алҳазар! Элга иснод, халқ шаънига доғ бўлади. Яхшиси, эсимиз борида этакни ёпиб, шундай бир иқлим яратайликки, унда одамдан чиққан буқаламунлар бундан буён яшай олмасинлар. Қўлимиздан келармикан, а?

Фозил ЗОҲИД.

Икром
ИСКАНДАР

ВАТАН ТУШУНЧАСИ

Тошлоқ ерни гулзор кўрар руҳ,
Ватан туғилар, —
Ўтқазди оддий бир кўчат.
Вужуд парвона. Қақраган юракда
Ватан туғилар —
Тошлоқ ерни гулзор кўрар руҳ.

ТЕРАКЗОРДА

Рад этилган ошиқ хаёлларида
Кезган умид каби оғир, дилозор,
Дунёнинг ўткинчи шамолларида
Сирли шовуллайди яшил теракзор.
Қайга чўзилди бу Заминнинг қўли,
Ҳавода баргларнинг оҳи, ўкинчи.
Наҳот оқ баданлар болтанинг йўли,
Изида севгисиз ғариб ўтинчи?
Шамол, қутулмоқнинг борми чораси,
Тераклар интилар не манзил сари?
Нечун чайқалмоқда, келмоқда саси
Қалбим—хотирамнинг теракзорлари?
Нечун арз этмоққа сиғмасин ҳадди,
Қалбим қўзғалса бас! Тераклар ботир...
Хаёлга армонлар айтиб беради,
Ҳали ўн саккизга кирмаган Хотир.
«Телба йигит, унут, — дея барини...»
Бағрига муҳаббат, меҳр мутлақ ёт,
Хотирамнинг яшил теракларини
Бир-бир кеса бошлар ўтинчи Ҳаёт.
Олислардан хабар олиб кел, Хаёл,
Ёруғ дунёлардан эт мени огоҳ.
Шовуллаган қалби бўш, тиллари лол,
Мен фақат кундадан иборат бир боғ.
Хаёл, сен бир имкон шартларини бер,
Менинг юрагимда йўқ зарра қадар.
Юрагимда Замин, юрагимда Ер.
Учиб кетгум келур осмонга қадар!

ДИЛЛАРГА ДАРМОН БЎЛҒАЙ

Миллий қадриятларимиз, динимиз, маданиятимиз равнақига шу кунларда ўз ҳиссасини қўшаётганлар кўплиги қувончлидир. Хусусан, «Муқаддас Қуръон оятлари» грампластинкасининг чиқарилиши барчани мамнун қилди.

Ўзбекистон Маданият жамғармасининг «Шарқ» бирлашмаси ва Бутуниттифоқ «Мелодия» фирмаси билан ҳамкорлигида яратилган грампластинка нишонасини М. Тошмуҳаммедов номли Тошкент грампластинкалар заводи чиқарди. Ундан Бақара, Исро, Луқмон, Фуссилат, Тавба каби суралар жой олган.

Инсонларни олийжанoблик, юксак одоб, ҳақгўйлик, мурувватлилик каби маънавий камолот ва эзгулик сари ундовчи муқаддас китоб оятларини қори Раҳматулла Қосим араб тилида ўқиган.

Маъмур НАЗАР.

Ўзбекистон ССР Олий Кенгашининг Транспорт, йўл хўжалиги, алоқа ва ахборот комитети жамоаси алоқа ва ахборот бўйича кичик комитет раиси Ўзбекистон ССР халқ депутати Л. Тожихоновага отаси **Тожихон МАДАЛИЕВ**нинг вафоти муносабати билан чуқур ҳамдардлик изҳор қилиб, сабр-қаноат ва бардош тилайди.

Бош муҳаррир: Аҳмаджон МУХТОРОВ.
Таҳрир ҳайъати: Анвар ЖЎРАБОЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Абдуқаҳҳор ИБРОҲИМОВ, Абдували ИМОМАЛИЕВ, Йўлдош ИСМОИЛОВ, Тоҳир МИРХОДИЕВ, Турғун НАЗАРОВ (масъул котиб), Ҳабибулла ОЛИМЖОНОВ, Абдукарим РАҲИМБЕРДИЕВ (бош муҳаррир ўринбосари), Азим СУЮН, Тоиба ТУЛАГАНОВА, Муҳтарама УЛУҒОВА, Сайди УМИРОВ, Норбобо ШАКАРОВ, Муҳаммад Содиқ МУҲАММАД ЮСУФ, Ориф ЮНУС.

МАНЗИЛГОҲИМИЗ: 700000, ГСП
Тошкент шаҳри, Ленинград кўчаси, 19-уй.
Босмага топшириш вақти 21.00
Босмага топширилди 20.45.
Индекс: 64608. 4907-буюртма.
Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси.
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12